

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorální a spirituální teologie

Marie Konečná

*Kontemplace jako mystická forma
prožívání teologálních ctností
podle svatého Jana od Kříže*

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. Dr. Michal Altrichter, Th.D.
Obor: Spirituální a křesťanská formace dospělých

OLOMOUC 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
a použila jsem při tom jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 16. 4. 2013

Děkuji doc. Dr. Michalu Altrichterovi, Th.D. za vedení práce. Děkuji též ThLic. Pavlu Vojtěchu Kohutovi, Th.D. za odbornou konzultaci. Rovněž děkuji ThLic. Robertu Svatoňovi za pomoc s překlady z italštiny.

Obsah

Úvod	6
1. Ideál sjednocení s Bohem v životě Jana od Kříže	8
1.1. Svatý Jan od Kříže jako muž ideálu sjednocení s Bohem v lásce ...	8
1.2. Janova radikalita v životě pro Boha	11
1.3. Nemožnost uskutečnění Janova ideálu na nereformovaném Karmelu.....	17
1.4. Nalezení vhodné spirituality	20
1.5. Uskutečnění Janova ideálu	22
1.6. Janova radikalita jako případná překážka	25
2. Teologální ctnosti – přiměřený prostředek ke sjednocení	28
2.1. Cíl duchovního rozvoje – mystické sjednocení s Bohem	28
2.1.1. Trojí přítomnost Boha v duši a Janovo zaměření na třetí, mystickou	29
2.1.2. Účast na božské přirozenosti v Kristu a z toho vyplývající pojem „zbožštění“ (<i>endiosamiento</i>) a „přetvoření“ (<i>transformación</i>)	33
2.1.3. Představení snubní skutečnosti.....	38
2.2. Působení teologálních ctností na cestě ke sjednocení	41
2.2.1. Operativní dvojice: víra-rozum, naděje-paměť a láska-vůle ..	43
2.2.2. Účinky připisované teologálním ctnostem	45
2.2.3. Představení působení jednotlivých teologálních ctností	50
3. Mystická kontemplace v procesu sjednocení	56
3.1. Úloha mystické kontemplace v duchovním vývoji.....	56
3.1.1. Známky počáteční kontemplace	57
3.1.2. Definice a působení mystické kontemplace	63
3.1.3. Postoj pasivního konání	66
3.1.4. Mystická kontemplace a teologální ctnosti	68

3.2. Teologální ctnosti a mystická kontemplace v poezii svatého Jana od Kříže	70
3.2.1. Báseň <i>Bez opory a s oporou</i>	71
3.2.2. Báseň <i>Vstoupil jsem, kde jsem nevěděl</i>	77
Závěr	87
Bibliografie	89
Seznam zkratek	93

Úvod

Při volbě tématu diplomové práce jsme zvažovali mnoho alternativ, všechny se ale nějakým způsobem dotýkaly karmelitánských světců či karmelitánské spirituality. Nakonec, po mnoha konzultacích nad konečným tématem práce, jsme se rozhodli pro svatého Jana od Kříže, který je nám osobně blízký. Jako karmelitánskou terciárku nás při poznávání spirituality Karmelu oslovila právě poezie svatého Jana od Kříže, na jejímž základě jsme se poté hlouběji začetli také do jeho spisů.

V diplomové práci bychom rádi představili jedno z témat, kterému se věnuje ve svých spisech tento *Mystický učitel*, a to vztahu teologálních ctností a mystické kontemplace.

Práce je rozčleněná na tři kapitoly. V první kapitole s názvem *Ideál sjednocení s Bohem v životě Jana od Kříže* bychom rádi ukázali světce Karmelu jako člověka ideálu sjednocení s Bohem v lásce (*unión del alma con Dios*), který k tomuto cíli krácel s radikalitou vlastní tomuto rozhodnutí a který hledal způsob, jak konkrétně tento ideál ve svém životě uskutečnit.

V druhé kapitole, *Teologální ctnosti – přiměřený prostředek ke sjednocení*, se snažíme poukázat na nezastupitelné místo teologálních ctností v procesu sjednocení s Bohem v lásce, zejména při očišťování duchovních mohutností člověka. Zkoumáme také, jaké účinky svatý Jan od Kříže připisuje teologálním ctnostem.

To je pro nás důležité i kvůli tématu třetí kapitoly, kterým je *Mystická kontemplace v procesu sjednocení*. V této závěrečné části práce se totiž pokoušíme přiblížit, jak dar vlité kontemplace souvisí s teologálními ctnostmi a jaký je jejich vzájemný vztah. Následně na vybraných básních svatého Jana od Kříže (které jsou prvotním vyjádřením Janovy zkušenosti) ukazujeme, jak se analogicky vyjadřuje o božských ctnostech i mystické kontemplaci.

Zdrojem našich úvah a reflexí budou spisy svatého Jana od Kříže, které vyšly v Karmelitánském nakladatelství v letech 1995–2001; přihlížet budeme také k jiným komentářům, které se tématu věnují.

1. Ideál sjednocení s Bohem v životě Jana od Kříže

V této úvodní kapitole bychom rádi představili významného světce, bosého karmelitána žijícího v 16. století ve Španělsku v období zlatého věku (*siglo de oro*), svatého Jana od Kříže. Pokusíme se na něj pohlédnout jako na člověka, který měl ve svém životě pouze jediný cíl, k němuž směřoval, a tím bylo *sjednocení s Bohem v lásce* (*unión del alma con Dios*). Chceme si povšimnout radikality svatého Jana, která je příznačná pro cestu, na níž se má dojít k tomuto cíli, a která může být chápána nejen jako pomoc, ale také jako určitá překážka. Pozornost bude věnována obtížím, jež svatého Jana provázely, když hledal vhodnou spiritualitu, která by odpovídala jeho zaměření a jeho nejniternějším tužbám po sjednocení s Bohem v lásce.

1.1. Svatý Jan od Kříže jako muž ideálu sjednocení s Bohem v lásce

Svatý Jan od Kříže je osobnost Karmelu, která se i dnes, přestože od úmrtí *mystického učitele* uplynula více než čtyři století, setkává, jak u těch, kteří se s ním seznamují prostřednictvím přednášek v rámci karmelitánské spirituality, tak u některých čtenářů, jež se blíže seznamují s jeho spisy, s rozporuplným přijetím. Nemáme tím na mysli, že by jeho dílo vyvolávalo přímé kontroverze, ale domníváme se, že může přinášet nejen mnoho podnětů do duchovního života každého člověka, ale také v člověku otevírat mnohé otázky, které se týkají každodenního života, důvěrného vztahu s Bohem, do kterého zaznívají slova svatého Jana.

Všechny, kteří se s touto významnou osobností dějin křesťanské spirituality setkávají, spojuje, jak se domníváme, veliká úcta k tomuto

výjimečnému člověku, hluboké a upřímné sklonění se před vším, co je řečeno v jeho spisech, co on sám ve svém životě prožil a co zakusil ve vztahu s Bohem. Na tomto místě však mnohdy zájem o hlubší ponor do četby svatého Jana končí, neboť právě tato *bázeň*, pokud nabude příliš velkých rozměrů, se na straně druhé může stát i překážkou v přístupu k světcům. Četba svatého Jana pak poslouží buď jen jako doplnění vzdělání, nebo jako dokreslení celkového obrazu karmelitánské spirituality, pokud člověk hledá její ucelenější podobu v osobnostech dějin Karmelu. Světec se však nestane tím, kdo vstoupí do konkrétního života.

Můžeme se setkat s domněnkou, že svatý Jan je jenom a výlučně pro velké mystiky, kteří dosahují vrcholu dokonalosti, a píše jen pro ně. Je zde vyjádřena pochybnost: Čím může svatý Jan od Kříže promlouvat do života křesťana, který žije každý den svůj *obyčejný* duchovní život? Který nezažívá mystické projevy Boží milosti, ale snaží se *pouze* věrně a poctivě žít svůj život s Bohem? Kterého sytí třeba jiná spiritualita než karmelitánská, anebo který nepřínáleží k žádné řeholní rodině? Přes tyto a mnohé jiné možné námitky se domníváme, že svatý Jan má každému člověku co říci. Svatý Jan od Kříže totiž není v první řadě karmelitánem, ani mystikem, ani význačným básníkem či spisovatelem, ale je obyčejným člověkem, který byl pozván Bohem na mystickou cestu, na níž se pro nás mohl stát, se vším, co na ní prožil a k čemu dospěl, učitelem víry a svědkem živého Boha.¹

Než se však pokusíme dospět k odpovědím na tyto a mnohé jiné otázky, než přistoupíme k tomu, o čem svatý Jan píše ve svých spisech, než se blíže podíváme na jeho „nauku“, a tedy jeho zkušenost, podívejme se, jakou osobností svatý Jan byl – po čem sám nejvíc bytostně toužil, k čemu celým svým srdcem tíhl. Díky tomu snad lépe porozumíme, co chtěl čtenáři svých děl sdělit. Pro pochopení všech mystických spisů je

¹ Srov. JAN PAVEL II. Apoštolský list Jana Pavla II. Učitel víry a svědek Boha živého. In *Učitel víry : sv. Jan od Kříže : sborník ke 400. výročí smrti*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1991, s. 7.

dobré znát život daného mystika, u Jana je to ale – pro jeho zdrženlivost ve vyjevování pravdy o sobě – ještě důležitější.

Svatý Jan od Kříže, jak je dobře známo, je všestranná a Bohem obdarovaná osobnost. Je pokládán za myslitele, básníka, světce, mystika, filozofa, psychologa, karmelitána, teologa, pedagoga či umělce... Co je však třeba mít neustále na zřeteli, je fakt, abychom tyto věci, které popravdě svatého Jana vystihují, nechápali odděleně. Interpreti svatého Jana buď podcenili některý z těchto aspektů, například nedostatečně ocenili, že byl básník, nebo se na něj dívali pouze jako na myslitele. Pro správnou interpretaci Jana je však důležité vidět všechny tyto části (charakteristiky) v zaměřenosti na Boha.² Vše, kým svatý Jan byl, čím byl obdarován a čím žil, směřovalo k jedinému ideálu sjednocení s Bohem v lásce, který se tyčil nad těmito dílčími rysy jeho osobnosti a všechny je zároveň prostupoval.

Pohlédneme-li na Jana, vidíme jedinou bytost; stejně tak i vše, čím byl, co ho charakterizovalo, tvořilo jednotu, tvořilo jeden „duchovní organismus“³. To, k čemu Jan celou bytostí tíhl, směřoval a po čem celou svou bytostí toužil, bylo sjednocení s Bohem v lásce. V této absolutní vydanosti z jeho strany a v tomto absolutním přijetí ze strany Boží objevil své povolání, svoji životní cestu, na niž byl pozván Bohem, který byl Jeho Vůdcem a Jeho Světlem. K tomuto jedinému cíli, k němuž postupně dospěl, zaměřuje celou svoji existenci, všechny své přirozené schopnosti, které vděčně přijímá jako dar, ale které pro něj nejsou na prvním místě, neboť první místo a všechnu pozornost si postupně v Janově srdci získal Bůh.

Bez této celistvé a bytostné zaměřenosti na Boha nelze porozumět celému jeho „odkazu“ a díky této celobytostné zaměřenosti také lépe pochopíme to, čemu se dá na první pohled z Janových spisů porozumět jen obtížně. A přece právě „v tom, co svatý Jan napsal, odkryl svou vlastní

² Srov. RUIZ SALVADOR, Federico. *S. Giovanni della Croce : il Santo, gli scritti, il sistema*. Roma : Teresianum, 1973, s. 69.

³ Tamtéž, s. 44.

duši“⁴. Dívejme se tedy na Jana z této perspektivy, jako na člověka toužícího po sjednocení s Bohem více než po čemkoli stvořeném i nestvořeném, který svůj pohled zaměřil přímo k vrcholu hory Karmel, kde se uskutečňuje ono sjednocení s Bohem v lásce, a všechno ostatní odkládá stranou. Má ve svém životě jen jediný ideál, který klade na první místo a neváhá mu obětovat mnohé.

1.2. Janova radikalita v životě pro Boha

Jak jsme si v předchozí části ozřejmili, svatý Jan od Kříže celou svou bytostí toužil po sjednocení s Bohem, po intimním nenarušitelném poutu, po naprostém sjednocení lásky, srdcí..., po Bohu... Jen s pohledem upřeným k tomuto jedinému cíli, k němuž se napínaly také všechny touhy jeho srdce, se dokázal zřici mnoha věcí, které tomuto sjednocení bránily, neodradil ho ani boj se sebou samým, a to jen kvůli této jediné touze: být *sjednocen* se svým Bohem. Za touto životní touhou kráčet *radikálně* (z lat. *radix* – kořen), tzn. s úsilím o změny, které mají být prováděny *od základu*, rychle, rozhodně, pevně, důkladně, energicky, důsledně a nekompromisně,⁵ v postoji trvalé věrnosti vzhledem k tomuto cíli.

Kvůli této bytostné touze po sjednocení s Bohem v lásce se rozhodl vejít na *stezku hory Karmel ducha dokonalosti*, která vede k jejímu naplnění. Ovšem tato stezka, na kterou vešel, vyžaduje také mnoho obětí. Člověk se na ní obnažuje, zbavuje se svých břemen. Právě tato stezka, o níž hovoříme, vyjadřuje radikalitu Janova rozhodnutí, jak to vyžaduje cíl, pro který se rozhodl, a nachází se na známém náčrtku *Hůrky dokonalosti* (*Montecillo de la perfección*), který vyšel z pera svatého Jana

⁴ CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti : úvod do nauky svatého Jana od Kříže*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1994, s. 154.

⁵ Srov. „RADIKÁLNÍ“. In PETRÁČKOVÁ, Věra, aj. *Akademický slovník cizích slov*. Praha : Academia, 2001, s. 644.

a který sloužil jako pedagogická pomůcka. Tato *Hůrka* je pak participací na jediné *hoře*, k jejímuž vrcholu se má doputovat.

Jsou na něm vedle sebe zobrazeny (v jednoduché kresbě) tři cesty. Dvě z nich, ty po stranách, se od kýženého cíle, sjednocení s Bohem, odklánějí; střední stezka se však spojuje s vrcholem hory Karmel, na kterou se stezkou vystupuje. Toto putování vyjadřuje názorně Janovu životní zkušenost a také radikalitu cesty. Cesta směřuje k vrcholu bez zbytečných záhybů či odboček – je to cesta přímá. Vede bezpečně k cíli. Důležité je mít sílu a být natolik „úzký“, aby se na ni člověk „vtěsna“l. A aby se na ni „vtěsna“l, je třeba se „obnažit“ – popřít ve všem.⁶

Jan se rozhoduje radikálně pro Boha, pro dokonalé společenství s Ním v přetvoření vlastní lásky do podoby lásky Boží. A tato cesta musí být zcela radikální, neboť cíl, který je zde vytyčen, je nezměrný, ba ten nejvyšší. Abychom lépe pochopili, v čem tato radikalita spočívá, uveďme si užitečné rady, které svatý Jan vepsal jak pod nákres *Hůrky dokonalosti*, tak i do svého spisu *Výstup na horu Karmel*!

Předně vidíme, že se jedná o *výstup*, a to o strmý výstup na vysokou horu. Už z tohoto pohledu můžeme usoudit, že tento výstup nebude ničím snadným a že bude vyžadovat, stejně jako výstup na jakoukoli jinou vysokou horu v přírodě, jistou výbavu. Stejně jako horolezec, který chce zdolat vrchol hory, jež si vytyčil, podřizuje vše tomuto cíli, tak i ten, kdo chce zdolat vrchol hory Karmel, musí tomuto výstupu podříditi úplně všechno – pokud po dosažení vrcholu skutečně touží. Pokud si to ze srdce přeje, vidí spíše cíl než cestu a je hnán touhou po Bohu, pak stoupá nezadržitelně vzhůru. Obětuje vše, co je třeba obětovat, a žene se vpřed za vidinou cíle, to je sjednocení s Bohem na vrcholu hory. To je také jediná motivace k namáhavému výstupu.⁷

Uveďme si nyní tedy již ony konkrétní rady čili jakýsi stručný návod, jakým způsobem je dobré stoupat vzhůru, aby se došlo kýženého

⁶ Srov. KOHUT. Vojtěch. Úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*. 1. vyd. v KN. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 15.

⁷ Srov. tamtéž, s. 13.

cíle, aniž by člověk zabloudil. Opět zde můžeme použít srovnání se skutečným horolezcem, který si pořizuje vhodnou výbavu, aby dosáhl toho, co si předsevzal. Jeho oblečení i obuv odpovídají ročnímu období, předpokládanému terénu i strmosti výstupu. Předem plánuje, pořizuje si vše, co bude při výstupu nezbytně potřebovat. Pokud se hora nachází někde v dáli, zvolí také prostředek, jak se k jejímu úpatí dostat. Moudře a prozíravě se na cestu připravuje.

Nyní se podívejme, jaké prostředky tedy vedou k vrcholu hory Karmel, jak má člověk jednat, pokud jej chce dosáhnout, jak v běžném životě aplikovat konkrétní poučení, směrnice, které nejlépe vyjadřují onen Janům radikální životní postoj:

Abys došel k okoušení všeho,
nechtěj mít potěšení v ničem.
Abys došel k vlastnění všeho,
nechtěj v ničem nic vlastnit.

Abys došel k tomu, že budeš vším,
nechtěj v ničem ničím být.
Abys došel k tomu, že budeš vědět všechno,
nechtěj v ničem nic vědět.

Abys dospěl k tomu, co neokoušíš,
musíš jít (cestou), kde neokoušíš.
Abys došel k tomu, co nevíš,
musíš jít (cestou), kde nevíš.

Abys došel k tomu, co nevlastníš,
musíš jít (cestou), kde nevlastníš.
Abys došel k tomu, co nejsi,
musíš jít (cestou), kde nejsi.⁸

⁸ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 1,13,11.

Vidíme, že se zde střídají póly *všechno* a *nic*. Člověk ve svém nitru skutečně touží po *všem*, po absolutní naplnění. A tímto *vším* je jediné Bůh. Bůh je ono Janovo *Všechno*, kvůli kterému stojí za to zřít se *všeho*, aby člověk mohl získat *Všechno*, v němž je již *všechno* vytoužené obsaženo.

Svatý Jan od Kříže je jistě náročný člověk, ale ne vzhledem k cestě (tedy nárokům cesty, její radikalitě), ale ve smyslu jeho touhy po sjednocení. Jan netouží paběrkovat z Boží lásky, vybírat si, co se mu hodí nebo líbí – chce prostě jen *všechno*. Takové jsou jeho touhy. Domníváme se, že Jan není jen tím „přísným asketou“, za jakého je často považován, že člověku upírá jakékoli potěšení či radost a tím nejdůležitějším je jen sebezápor, umrtvení nebo dokonalé obnažení. Tento postoj příliš zdůrazňuje Janovo *nic* a ochuzuje se o opomínaný druhý pól, kterým je *všechno*.

Jan se neobětuje a nezapírá pro oběť samu; obětuje se a zapírá pro *Všechno*, kvůli *Všemu*. Je pravdou, že k vrcholu se skutečně kráčí, jak je patrné z obrázku *Hůrky dokonalosti*, stezkou *ničeho*, ale nesmíme zapomínat, že se kráčí ke *Všemu*. Žádné *nic* nesmíme vnímat izolovaně – *nic* pro *nic* – ale vždy ve spojení s vrcholem hory. Vždyť i sama stezka se z *ničeho* najednou přirozeně rozrůstá do *všeho*. *Nic* se mění ve *vše*. *Nic* je jen prostředek cesty, dočasná fáze, způsob, jakým jednat, ale vždy kvůli *Všemu*, kvůli Bohu. Kvůli sjednocení s Ním.

Nic – *Všechno*; *Všechno* – *Nic*, dva neoddělitelné póly, jedna cesta. Neboť ať člověk na cestě prochází čímkoli, ať se nachází v jakékoli temnotě, v jakékoli fázi růstu či očišťování, které je nutné k tomu, aby člověk k vrcholu dospěl, a které vyplývá už ze samé podstaty cesty vzhledem k cíli, Bůh mu nikdy nechybí. Třeba jej člověk nevnímá, třeba je v hluboké temnotě, Bůh zůstává věrný, stojí po boku svého služebníka, zahalený oblakem temnoty... nebo spíše je tak zářící, že oslepuje svou září. Víra je totiž pro duši temnotou. Sama, božského původu, září tak velkým

světlem, jehož jas osvětluje a zároveň působí temnoty, neboť přesahuje veškeré schopnosti lidského rozumu.⁹

Člověk, který je kvůli hříchu porušen, není schopen stát se sám ze sebe, bez toho, že by to něco stálo, Božím světlem, Boží láskou. To je možné pouze v přetvoření, v odpovědi na Bohem darovanou pomocnou ruku. Prvotní zranění bylo příliš hluboké a radikální. Proto i návrat k Bohu bude stejně bolestný. Bude radikální a bude zasahovat nejzazší hlubiny bytosti. Bude třeba kráčet opačnou cestou, než si zvolili první obyvatelé země, jimž bylo darováno z lásky vše, avšak nebylo to dostatečně ceněno. Cesta ke sjednocení je cestou návratu do ráje, k Bohu jako ke svému milovanému Otci i milované Matce, dárci *všeho*.

Zůstává tu však jediná, stále stejná a hlavní překážka – sebeláska, již svatý Jan vyjadřuje termínem *nezřízená žádost (apetito desordenado)*¹⁰. „Spořádaná sebeláska, při níž člověk touží po náležitém dobru pro sebe, je správná a přirozená. Ale je také nezřízená sebeláska, která vede k pohrdání Bohem a kterou prohlašuje svatý Augustin za příčinu hříchu. (...) Nepořádek, který má na mysli svatý Jan, je sobecké jednání, myšlenky soustředěné na sebe, a mluvení, které se málo ohlíží na společné dobro.“¹¹ Tušíme, že překonat tuto základní překážku sjednocení s Bohem nebude snadné a bude vyžadovat jistou léčbu, tedy vstup do noci, jak o ní hovoří svatý Jan a již je ona Bohem nabídnutá pomocná ruka.

Radikalita tedy spočívá především v tom, že se člověk vzdává sebe sama (lpění na sobě a na čemkoli, co není Bůh) a dává přednost Bohu (*Abys došel k tomu, co nejsi, musíš jít /cestou/, kde nejsi*). Chápeme, že pokud člověk touží být prozářen Bohem, být očištěn od hříchu, nedokonalostí, zlovyků, náklonností, od všeho, co není Bůh, aby se s Ním mohl sjednotit, musí to „něco“ stát...

Jan je tedy velmi náročný v tom smyslu, že si vytyčil krásný a velký cíl. Z veršů vyplývá, vztáhneme-li je přímo na svatého Jana, že chce dojít

⁹ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,3,1.

¹⁰ Srov. např. Korespondence. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*. 1. vyd. v KN. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1998, č. 13.

¹¹ Srov. CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 79.

k okoušení všeho, vlastnění všeho, chce *být* vším, *vědět* všechno... Jan nechce opravdu nic méně a nic víc než *Všechno*. A protože tuto plnost může darovat člověku pouze Bůh, v nové kvalitě a na konci cesty, je potřeba se snažit *nemít* potěšení, *nechtít* něco vlastnit, *nechtít* být něčím, *nechtít* v ničem nic vědět...

V těchto slovech svatého Jana, jež jsme si zde uvedli, můžeme ještě lépe zahlédnout radikalitu jeho rozhodnutí pro Boha a také radikalitu cesty, která je obrazem vnitřního postoje člověka. Jelikož kořenem obtíží, jak jsme si zde nastínili, je sebeláska, pak trvalým požadavkem, ať je člověk na jakékoli úrovni cesty, je *trvalý sebezápor*¹², avšak k tomu dodejme ono nezbytné: vždy s pohledem upřeným k cíli. „V životě svatého Jana od Kříže zřikání se je neustálým cvičením zalíbení. Zdá se, jako by ho to nic nestálo,“¹³ protože jeho pohled byl upřen neustále k cíli.

Poučení svatého Jana, která jsme zde uvedli, jsou doplněna ještě dvěma strofami, jež svatý Jan nadepsal souhrnně slovy: *Způsob, jak nezabránit všemu*.

Když se u něčeho zastavuješ,
přestáváš směřovat ke všemu.
Protože abys došel úplně ke všemu,
musíš se popřít ve všem.

A když dojdeš k tomu, že to budeš úplně mít,
musíš to mít tak, že nebudeš chtít nic.
Protože chceš-li ve všem něco mít,
nemáš svůj poklad čistě v Bohu.¹⁴

Již ze samotného názvu můžeme vytušit, že tomuto dílu sjednocení, které se děje ve spolupráci Boha s člověkem, je možné *zabránit*. Aby se tak nestalo, uvádí svatý Jan na závěr užitečné rady, které jsou

¹² CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 80.

¹³ RUIZ SALVADOR, Federico. *S. Giovanni della Croce*, s. 56–57.

¹⁴ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 1,13,12.

aplikovatelné po celou dobu trvání cesty. Opět se v nich setkáváme s touhou po *všem* a opět je nám zde ukázána cesta vlastního popření – překračování *sebe* kvůli Lásce, kvůli vyššímu cíli.

Ze závěrečné strofy na nás již v úvodním verši dýchá velká naděje, že to *vše* je skutečně možné mít, že cesta není nekonečná, ale že v dáli je vidět vrchol hory zahalený dosud ještě v oblacích, ke kterému člověk směřuje a který je dosažitelný. Vždyť k němu vede naprosto jistá a spolehlivá stezka, již se člověk po celou dobu výstupu držel, stezka *ničeho*. A závěrečná slova jen opakuji, co bylo již vícekrát řečeno, že totiž člověk nemá chtít ve *všem něco* mít (můžeme říct – *z něčeho* mít), protože tehdy již netouží po Bohu, netouží se z lásky dávat, ale chce ve svém sobectví *něco*, co není Bůh sám. Bůh tak není jeho jediným pokladem, ale je zaměněn za mnohá lákadla, která budí zdání dokonalého naplnění.

Ve verších svatého Jana, kromě již zmíněného, můžeme spatřit také přemíru svobody, která je dána člověku, aby se svobodně rozhodoval pro Boha. Dokonale svobodný je také Bůh, který se člověku nabízí. Vše, celé dílo sjednocení a přetváření člověka, veškerá radikalita, která je zde vyslovena, se děje v nesmírné svobodě. Člověk si je vědom (nebo přinejmenším tuší), kdo se mu na vrcholu hory odevzdává. A „naše srdce je příliš veliké, jeho touhy příliš široké, než aby je mohlo uspokojit *něco* menšího než Bůh. On je jediný, kdo trvá“¹⁵.

1.3. Nemožnost uskutečnění Janova ideálu na nereformovaném Karmelu

Přiblížili jsme si tedy, jak velké touhy po sjednocení s Bohem v lásce se skrývaly v srdci svatého Jana od Kříže. Na jeho životním příběhu si můžeme také povšimnout, jak hledal vhodnou, zcela konkrétní formu (spiritualitu), aby tento ideál mohl ve svém životě uskutečnit.

¹⁵ CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 99.

Když hovoříme o spiritualitě, máme na mysli konkrétní způsob života, který je harmonicky uspořádán. Pokud se člověk rozhoduje pro nějakou spiritualitu, vybírá si tím také určitý aspekt Kristova tajemství (modlitba, hlásání evangelia, vtělení apod.) a kolem něj se pak uspořádávají ostatní prvky, které pak zpětně utváří obraz celého Krista, ovšem viděného z určité perspektivy.¹⁶ „Církev totiž není prostým souhrnem jednotlivých společenství a skupin lidí; netvoří ji pouze tělo, ale i hlava – Kristus.“¹⁷

Když svatý Jan tedy hledal své povolání, rozhodl se pro karmelitánskou spiritualitu. Důvody, které ho vedly právě k této volbě, známe jen zčásti. Nevíme přesně, proč se rozhodl pro Karmel. Je možné, že si tento starý řeholní řád vybral kvůli kontemplativnímu stylu života a zvláštní úctě k Panně Marii.¹⁸ Avšak období noviciátu se pro Jana stává obdobím nespokojenosti, neboť v karmelitánském způsobu řeholního života nenašel sám sebe.¹⁹

„Univerzitní život byl pro Jana příliš rušný a neslučoval se s prožitky lásky a kříže.“²⁰ Pro Jana, který tolik toužil po ústraní se svým Bohem, po modlitbě, po neustálém spojení s Tím, ke kterému celou bytostí směřoval, mohlo být velmi těžké žít v prostředí, kde byla často na prvním místě kariéra, prestiž, tituly a úřady, ať už na univerzitě mezi studenty, nebo často i mezi řeholními bratry,²¹ a nikoli Bůh. Jestliže základním stavebním prvkem řeholního života je komunita, kde je společný život prožíván podle určitých pravidel,²² a jestliže v tomto

¹⁶ Srov. KOHUT, Vojtěch. „SPIRITUALITA“. In DE FIORES, Stefano, a GOFFI, Tullo. *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 906–907.

¹⁷ Tamtéž, s. 907.

¹⁸ Srov. SICARI, Antonio Maria. „Jan od Kříže“. In BORRIELLO, Luigi (ed.). *Slovník křesťanských mystiků*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2012, s. 437.

¹⁹ Srov. KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 13.

²⁰ Svatý Jan od Kříže. In SICARI, Antonio Maria. *Svatí Karmelu*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2011, s. 43.

²¹ Srov. DOBHAN, Ulrich, a KÖRNER, Reinhard. *Svätý Ján z Kríža : životopis*. 1. vyd. Bratislava : Lúč, 1995, s. 44.

²² Srov. KOHUT, Vojtěch. „SPIRITUALITA“. In DE FIORES, Stefano, a GOFFI, Tullo. *Slovník spirituality*, s. 910.

společenství nenacházel to, co hledal, pak pochopíme, že se svatý Jan začal zamýšlet nad tím, zda by neměl odejít k jiné řeholní rodině.

V hledání Boha pro něho byla nejvíce přitažlivá kartouza. Bylo to místo nejbližší jeho touhám.²³ Proto uvažuje o odchodu ke kartuziánům v El Paularu (poblíž Madridu).²⁴ Dodejme však ještě, že příčinou Janových těžkostí nebyly jen vnější okolnosti, ale i určitá Janova nezkušenost. V Medině, kde žil před odchodem na univerzitu, strávil čtyři roky intenzivním studiem. Potom se během noviciátu odevzdal kontemplativnímu životnímu stylu. V Salamance, kde studoval a zároveň probíhal jeho noviciát, se však studium a kontemplace musely konat společně. Je možné, že mladý karmelitán ještě potřeboval čas, aby si vytvořil vlastní syntézu.²⁵

Když se vytyčuje spiritualita určitého institutu a vstupují do hry důležité prvky jako charizma, jeho kanonická forma, převládající zaměření a teologické důrazy.²⁶ Domníváme se, že u svatého Jana hrálo významnou úlohu, ne-li nejvýznamnější, právě *převládající zaměření*. A jestliže o Janovi víme, že „je kontemplativní hluboce a naprosto“²⁷, pochopíme rovněž, jaké zaměření mohl volit, když hledal spiritualitu, která by mu nejlépe odpovídala – kontemplativní rozměr řeholního života. Proto také můžeme lépe chápat jeho rozhodnutí odejít ke kartuziánům.

Jan nebyl jediný, kdo se toužil uchýlit ke kartuziánům. Tento úmysl mělo více řeholníků. Kartuziánská spiritualita zdůrazňuje samotu a rozjímání, kromě toho v kartouze panuje vyrovnaný životní rytmus, který mohl Jana nadchnout: harmonické vzájemné střídání modlitby a manuální práce, samoty a života ve společenství.²⁸ Důležité však je, že

²³ Srov. RUIZ SALVADOR, Federico. *S. Giovanni della Croce*, s. 48–49.

²⁴ Srov. KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KRÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 13.

²⁵ Srov. DOBHAN, Ulrich, a KÖRNER, Reinhard. *Svätý Ján z Kríža*, s. 44–45.

²⁶ Srov. KOHUT, Vojtěch. „SPIRITUALITA“. In DE FIORES, Stefano, a GOFFI, Tullo. *Slovník spirituality*, s. 911.

²⁷ RUIZ SALVADOR, Federico. *S. Giovanni della Croce*, s. 52.

²⁸ Srov. DOBHAN, Ulrich, a KÖRNER, Reinhard. *Svätý Ján z Kríža*, s. 46–47.

k zamýšlenému odchodu nedošlo, neboť tyto plány mu „zkřížila“ jiná význačná osobnost dějin karmelitánské spirituality – svatá Terezie z Ávily.

1.4. Nalezení vhodné spirituality

Přestože Jan stále uvažuje o odchodu ke kartuziánům, přijímá v roce 1567 kněžské svěcení, po němž odchází do Mediny del Campo, do města, v němž se v té době nachází také svatá Terezie z Ávily, aby zde založila druhý reformovaný klášter pro své sestry. A protože zamýšlí založit také mužský klášter, hledá k tomu vhodné bratry. Od jistého studenta ze Salamanky se dovídá o *mladém karmelitánovi*, který by se pro ten úkol mohl hodit.²⁹ Jedná se, jak jistě tušíme, o svatého Jana. Poslechněme si, jak svatá Terezie vzpomíná na toto *prozřetelností* setkání se svatým Janem od Kříže:

Krátce nato se přihodilo, že tam³⁰ přicestoval jeden mladý otec, který studoval v Salamance, a ten přišel s jiným bratrem jako společníkem, jenž mi řekl velké věci o způsobu života, jaký tento otec vedl. Jmenuje se fra Jan od Kříže. Já jsem za to chválila našeho Pána, a když jsem s ním promluvila, byla jsem velmi potěšena, a dozvěděla jsem se od něj, že chtěl také odejít ke kartuziánům. Já mu řekla, oč usiluji, a velmi jsem ho prosila, aby počkal, než nám Pán dá klášter, a jak velkým dobrem by bylo, kdyby se mohl zdokonalit a přitom zůstat ve stejném řádu a jak mnohem víc by posloužil Pánu. On mi dal slovo, že tak udělá, pokud se to příliš neprotáhne.³¹

I zde, ze svědectví nejvěrohodnějšího, vidíme, že svatý Jan skutečně neměl stání a byl již téměř *na odchodu*, když se setkává s řeholnicí, již se

²⁹ Srov. DOBHAN, Ulrich, a KÖRNER, Reinhard. *Svätý Ján z Kríža*, s. 49.

³⁰ Tzn. do Mediny del Campo.

³¹ TEREZIE OD JEŽÍŠE, sv. *Kniha o zakládání*. Pracovní překlad V. Kohuta pro připravované vydání v Karmelitánském nakladatelství, 3,17.

svěřuje se svou touhou a přáním. Na základě tohoto setkání, na naléhání a prosby svaté Terezie, tedy Jan „mění své plány“ a čeká na klášter, který by byl vhodný pro reformované bratry, klášter, kam by se mohl uchýlit a žít způsobem, po kterém velice toužil, neboť chce, aby se věc příliš neprotáhla. V tomto jednání, které nesnese odkladu, můžeme opět spatřit rys, který je pro svatého Jana příznačný a který se promítá také do jeho duchovní nauky o sjednocení s Bohem v lásce. Je jím „svatý spěch“, který nám může připomenout i jeho náčrtek *Hůrky dokonalosti* a prostřední, *nejkratší* cesta, na níž se cíle dosahuje co možná nejrychleji, bez zbytečných průtahů, ať to stojí, co to stojí.

Po tomto setkání se tedy Janovi rýsuje směr cesty, po které chce jít. Ještě než však bude moci uskutečnit svůj ideál, bude třeba vstoupit do „druhého noviciátu“ u bosých karmelitek ve Valladolidu, kde se má snažit po dobu dvou měsíců, v průběhu zakládání dalšího ženského kláštera, poznat jejich způsob života.³² Sama Terezie ve své knize vzpomíná:

Já jsem odcestovala s fra Janem od Kříže na založení do Valladolidu... A jelikož jsme po několik dní měli v domě dělníky, aby se upravil dům, bez klauzury, měla jsem možnost informovat otce fra Jana od Kříže o veškerém našem způsobu jednání, aby správně pochopil všechny věci, jak ohledně umrtvování, tak i stylu sesterství a rekreací, které máme společně; že se vše děje s takovou umírněností, aby to tam sloužilo jenom k pochopení, čeho se sestrám nedostává, a aby si dopřály trochu úlevy k dalšímu snášení přísnosti řehole. On byl tak dobrý, že přinejmenším já se mohla mnohem víc naučit od něj než on ode mne; ovšem to já nedělala, leč mně šlo jen o styl jednání sester.³³

Protože ve Valladolidu nebyla ještě zřízená klauzura, měli Jan s Terezií možnost více spolu hovořit a probírat nebo si vyjasňovat různé otázky, týkající se například stylu řeholního života. Byl to intenzivní

³² Srov. KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 13.

³³ TEREZIE OD JEŽÍŠE, sv. *Knihy o zakládání*, 13,5.

noviciát zaměřený jen na Jana. Terezie opět vzpomíná: „Přestože jsme tu měli nějaké názorové rozdíly týkající se našich společných věcí (a já, která jsem k tomu dala podnět, jsem kvůli němu několikrát znervózňela), přece jsem na něm nikdy nezpozorovala nějakou nedokonalost.“³⁴

Vidíme tedy, že Jan nebyl tím, který by vše přijímal pouze pasivně, ale sám se angažoval a zapojoval, s Terezií živě diskutoval a stále zůstával zaměřený k Pánu v hledání jeho Tváře. Za své rozhodnutí vzdát se kartouzy ve prospěch reformy Karmelu byl ovšem „královsky“ odměněn; v Tereziině životní zkušenosti se mu nabídlo to, co sám dosud neměl – žitá syntéza duchovního života.

1.5. Uskutečnění Janova ideálu

V Duruelu, prvním domě, který založila pro reformovanou mužskou větev Terezie, našel poušť, samotu ve svém životě. V reformovaném Karmelu nachází svou cestu, zde konečně nachází sám sebe.³⁵ Duruelo však není jen symbolem toužebně očekávané samoty, nebo lépe řečeno prodléváním s Bohem o samotě. Zde, na tomto místě, po předchozím uvedení svatou Terezií do života bosých mnišek, „dotváří“ (spolu s otcem Antonínem od Ježíše) konkrétní způsob života tím, co je specifické pro bosé karmelitány (vzhledem k bosým karmelitkám), tj. *o apoštolát*.

To je také jeden z důvodů, proč chtěla svatá Terezie rozšířit svoji reformu i na mužskou větev řádu. Muži totiž „mohou spojit *kontemplaci* – existenciální zakotvení v lásce a v kříži – s *posláním*, tedy s ochotou nechat se poslat Kristem tam, kde církev nejvíce potřebuje pomoc a podporu“³⁶.

³⁴ DOBHAN, Ulrich, a KÖRNER, Reinhard. *Svätý Ján z Kríža*, s. 51.

³⁵ Srov. RUIZ SALVADOR, Federico. *S. Giovanni della Croce*, s. 50.

³⁶ Svätý Jan od Kríže. In SICARI, Antonio Maria. *Svatí Karmelu*, s. 47.

Díky svaté Terezii z Ávily víme, že bratři

chodívali kázat do mnoha okolních míst, která tam jsou, a to bez jakéhokoli náboženského vzdělání, kvůli čemuž mě také velmi potěšilo, že se dům zřídil zrovna tam; neboť mi bylo řečeno, že nikde poblíž nebyl žádný klášter, ani kde jinde by k němu místní lidé přišli, což byla velká škoda. Za tak krátkou dobu si získali takovou věrohodnost, že to u mne vyvolalo velikánskou útechu, když jsem se o tom dozvěděla. Chodívali – jak říkám – kázat jednu a půl míle nebo i dvě míle bosky (neboť tehdy ještě nenosili sandály, které se jim později přikázalo používat), a to i za spousty sněhu a chladu; a poté, co byli kázat a zpovídat, se vracívali hodně pozdě pojiist ve svém domě. Vzhledem ke spokojenosti jim to všechno bylo ještě málo.³⁷

Z Tereziina svědectví si můžeme povšimnout, že dům dýchá pravidelným rytmem práce (apoštolátu) a modlitby (kontemplativní zaměření řádu), ve vzájemném propojení. Tento *apoštolát* se utvářel v duchu Tereziina pojetí. Nemáme na mysli apoštolát ve smyslu *podílném* (čím více modlitby, tím méně apoštolátu, a naopak), nýbrž ve smyslu *dialektickém* (čím více modlitby, tím více apoštolátu).

Toto dělení se odráží v celých dějinách prožívání *vztahu kontemplace a apoštolátu v církvi*. Středověk, kromě prvotní církve, byl charakterizovaný buď kontemplativním, nebo činným životem, které byly chápány téměř jako dvě alternativy. Žebravé řády pak přinesly ideu *smíšeného* čili kontemplativně-apoštolského života, který byl považovaný za dokonalejší. Platilo v něm *pravidlo nepřímé úměry*, tj. čím více kontemplace, tím méně apoštolátu a naopak.

V novověku nastupuje *dialektické pojetí* vztahu kontemplace a apoštolátu. Toto pojetí přináší zejména svatý Ignác z Loyoly, který touží *nacházet Boha ve všech věcech*. Chce být *in actione contemplativus*. Tutěž logiku, vyjádřenou však opačným způsobem, bychom mohli

³⁷ TEREZIE OD JEŽÍŠE, sv. *Kniha o zakládání*, 14,8.

naleznout u Terezie z Ávily, která žije *in contemplatione activa*. Kontempace a činnost tedy nestojí proti sobě, ale navzájem se vyžadují. Platí, že čím (autenticky) kontemplativnější, tím (autenticky) činnější a čím méně kontemplativní, tím méně také činný.³⁸

Hnutí směrem k Bohu v našem nitru se ve skutečnosti neděje nikdy bez přispění vnějších věcí a osob, s nimiž se setkáváme. Je třeba vyhnout se stavění do protikladu vnějšku a vnitřku. (...) Člověk nemá utíkat před skutečnostmi života, má v nich jednoduše být přítomen vyšším způsobem. Veškerý problém spočívá v tom, jak přijímáme věci tohoto světa. (...) Dojdu-li k tomu, abych přijal věci a lidi do středu svého nitra, nemusím se obávat rozptýlení a rozdělení, jsem s nimi na stejné úrovni a mé bytí je zaměřeno k Bohu, který je v nich.³⁹

Jan je kontemplativní jak díky charizmatu, tak svojí povahou.⁴⁰ Kontemplaci a činnosti nechápal odděleně, ale obojí viděl v jednotě. Proto na něj není možné toto rozdělení aplikovat. Zbožné úkony jsou také *jen* prostředky.

Svatý Jan tíhnul k životu v ústraní, aby mohl hovořit s Bohem. Vždy mu to však nebylo dopřáno, protože zastával zodpovědné úřady, zakládal kláštery, na jejichž stavebních pracích se mnohdy sám podílel, prováděl vizitace, duchovně doprovázel bosé karmelitky, cestoval, sepisoval svá díla... V tom všem však žil neustále svůj důvěrný vztah s Bohem. Žil skrytě nejvyšší vrcholy mystického života v každodenních námahách.

Svatý Jan nebyl člověkem, který by se uzavíral do samoty, neizoloval se od okolního světa. Byl otevřený potřebám všech lidí. Čím žil, tím také ostatním sloužil. Jeho hluboký vnitřní život byl harmonicky

³⁸ Srov. KOHUT, Vojtěch. „Na cizím břehu“ – „v nebi ve víře“ : poselství „sester v Duchu“ o věčném životě v přítomném okamžiku : spirituální hledisko. In *Věřím ve vzkříšení těla a život věčný : VI. celostátní kongres katechetů, 25. –27. října 2007, Kroměříž*. 1. vyd. Praha : Tomáš Halama, 2007, s. 99–100.

³⁹ Tentýž. „Na cizím břehu“ – „v nebi ve víře“ : poselství „sester v Duchu“ o věčném životě v přítomném okamžiku : spirituální hledisko. In *Věřím ve vzkříšení těla a život věčný*, s. 106–107.

⁴⁰ Srov. RUIZ SALVADOR, Federico. *S. Giovanni della Croce*, s. 51.

propojen s každodenní činností, protože jeho duchovní život se „odehrával“ mezi lidmi, s nimiž se setkával, a hovoří, jež vedl, jimž dával příhodné duchovní rady. Vše, co rozdával, vyrůstalo z vnitřního bohatství jeho vztahu se svým Pánem, z intimní důvěrnosti s Ním, vše bylo proměněno přetvářející Milostí, která konala své dílo nejen ve svatém Janovi, ale skrze něho i v jeho okolí.

Vždyť ani dílo sjednocující Boží lásky v člověku se neděje mimo svět, ale byť by bylo sebedokonalejší, stále se děje v člověku, který žije ve světě, i když se již dotýká věčnosti. Konkrétní události Bůh používá k tomu, aby v nich a skrze ně mohl v člověku konat své dílo, uskutečňovat v něm svůj láskyplný plán. A tento svůj plán Bůh uskutečňoval i ve svatém Janovi od Kříže, který se na něm podílel ze všech sil a celou touhou svého srdce. Bez lidské spolupráce ke sjednocení s Bohem v lásce není možné dospět. Bůh obdarovává, nabízí se, a člověk přijímá, odpovídá na pozvání. A svatý Jan skutečně na Pánovo zavolání odpověděl: „Zde jsem, Pane.“⁴¹

1.6. Janova radikalita jako případná překážka

Stejně jako dnes, i v době, v níž žil *Mystický učitel*, narážel díky svému radikálnímu pojetí na „nepřijetí“ a velmi často byl „trnem v oku“ nejen svým spolubratřím. I jeho vazba na svatou Terezií mnohdy zavdávala příčinu k vlně nevole, často mezi nejbližšími. Vzpomeňme na dvojí pronásledování, jichž Jan nezůstal ušetřen: první od nereformovaných karmelitánů v roce 1577/1578 a od některých bosých karmelitánů v roce 1590/1591.

První pronásledování se týkalo reformy Karmelu, kdy vzniklo napětí mezi bosými karmelitány a karmelitány původní observance. Toto napětí vyvrcholilo Janovým uvězněním v klášterním vězení v Toledu, kde „prožívá hluboká a bolestná duchovní očistění a zde také začíná jak jeho

⁴¹ Sk 9,10.

mystický život, tak i jeho literární činnosti“⁴². Druhé pronásledování se odehrálo na sklonku jeho života, kdy „jeden z nových generálních definatorů, Diego Evangelista, rozpoutal skutečnou pomlouvanou kampaň proti Janovi“⁴³. Šlo o to shromáždit jakékoli informace mluvící proti Janovi.

Janova radikálnost spolu s žitou rovnováhou mezi modlitbou a apoštolátem (kontemplací a činností) nebyla trnem v oku jen lidem v jeho okolí, i pro něj samého byla vždy dynamicky křehká. V obdobích nesmírné činnosti často toužil po samotě a ústraní.

Tato radikálnost, jak jsme naznačili v úvodu této kapitoly, může být (a je) pro mnoho lidí překážkou. Je to pochopitelné, protože svatý Jan se dotýká toho, na co je a vždycky byl každý člověk nejcitlivější – vlastního *já*. A Jan vede k neustálému překračování tohoto *já*, k překračování sebe sama kvůli Lásce, k zapírání sebe kvůli Lásce, k tomu upřednostňování Boha před sebou – *radikálně!*

V Janově životě tedy můžeme velmi silně vnímat jeho velké touhy po Bohu, po společenství s Ním (sjednocení). Jeho jediným ideálem je přetvářející sjednocení s Bohem. Avšak v uskutečňování tohoto jediného životního cíle můžeme v životě svatého Jana vnímat i určité napětí. Základ tohoto ideálu byl položen díky spiritualitě mnišek, avšak s rozdílem v apoštolátu. Vlastní napětí může vyplývat i z propojení modlitby a apoštolátu (kontemplace a činnosti), napětí mohlo působit i nepřijetí této radikální realizace.

Přes všechna tato úskalí a mnohá nepřijetí (nebo snad právě v nich) zůstává jedinou láskou svatého Jana ukřižovaný Kristus. Jeho miloval natolik, že se pro něj neváhal obětovat a zapírat. Získal tím mnohem víc, než by si kdy mohl pomyslet – byl s Ním, a v Něm s celou Nejsvětější Trojicí, sjednocen v lásce. Zakoušel, co je to být Láskou. Jeho Pán se mu stal blízkým, jak je mohl zde na zemi být. Centrum jeho osobnosti je Bůh

⁴² KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 15.

⁴³ DOBHAN, Ulrich, a KÖRNER, Reinhard. *Svätý Ján z Kříža*, s. 198.

a z Janovy strany je to láska a touha po společenství s Bohem. A to klíč k jeho osobnosti.⁴⁴

Radikalita je nezbytná k tomu, aby se dospělo k cíli, který si Jan vytyčil. Nesmí být však vynucená. Je jen přirozeným prostředkem zvoleným naprosto svobodně – kvůli Kristu, kvůli sjednocení s Ním. Radikalita nesmí být oddělena od lásky. Vždyť i přes mnohá strádání, útrapy a utrpení ve svém životě Jan „vytrvá, avšak bez toho, že by se zatvrdil (...) Cítí se uchvácen Láskou směrem k lásce, která je výlučná a naprostá“⁴⁵.

⁴⁴ Srov. RUIZ SALVADOR, Federico. *S. Giovanni della Croce*, s. 70.

⁴⁵ Tamtéž, s. 60.

2. Teologální ctnosti – přiměřený prostředek ke sjednocení

V předchozí kapitole jsme si ukázali, že svatý Jan od Kříže celobytočně tíhl ke sjednocení s Bohem v lásce a velmi po něm toužil. Nyní se na tento Janův cíl a završení celého duchovního vývoje podíváme blíže a nahlédneme, jaké místo mají na cestě k němu teologální ctnosti a co působí.

2.1. Cíl duchovního rozvoje – mystické sjednocení s Bohem

Cesta ke sjednocení s Bohem, stejně jako samotné dosažené sjednocení, je záležitostí vztahovou. Hlavními aktéry jsou člověk a trojjediný Bůh, kteří vzájemně touží po tomto vrcholném obdarování, neboť „vlastností lásky je, že klade milovanou věc na stejnou úroveň s milujícím“⁴⁶. Bůh je tedy ten, kdo první touží povznést duši do tohoto vznešeného stavu, ten, kdo volá, vede, uskutečňuje v duši toto velké dílo plné milosti. Z druhé strany je tu člověk, který na Boží volání nejen odpovídá, ale také sám bytočně prahne po tomto Božím díle ve své duši, pohlédneme-li na touhy samého Mystického učitele. Člověk, který takto po Bohu touží, dělá to nejlepší, co jen ve své ubohosti dokáže, aby došel k cíli své cesty.

Protože se jedná o vztah člověka, který ve svém srdci touží po Milovaném, a trojjediného Boha, který je dokonalou živou Láskou, je vše,

⁴⁶ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*. 1. vyd. v KN. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2000, 28,1.

co souvisí s tímto dílem, velmi živé a dynamické. Mezi trojjediným Bohem a člověkem je živé pouto, živý a oživující vztah lásky. Vše, co se tedy na této cestě odehrává, je vztahové, a to je velmi podstatný prvek, důležitý pro správné pochopení sjednocení s Bohem.

Jako víme, že mezi Bohem a člověkem je neskonalá podobnost – vždyť člověk byl stvořen jako Boží obraz, podle Boží podoby⁴⁷ – tak je mezi nimi neskonalý protiklad, zapříčiněný nejen hříchem. Chápeme tedy, že k sjednocení s Bohem v lásce je zapotřebí očištění, aby se vyrovnaly a setřely nerovnosti, které brání tomu, aby Bůh duši přivlastnil svou vlastní lásku.⁴⁸

Abychom porozuměli lépe tomu, jak probíhá a jak Jan chápe očišťování, můžeme si připomenout dobové augustinovsko-tomášovské dělení, které přejímá i svatý Jan. Podle tohoto schématu člověka tvoří dvě části: *smysl* a *duch*. Smyslem se míní smyslové mohutnosti (pět vnějších smyslů a vnitřní smysly – fantazie, obrazotvornost a paměť), duchem pak mohutnosti duchovní (rozum, paměť, vůle a dno /střed/ duše). Z toho lépe vidíme, co konkrétně je v člověku nezbytné důkladně pročistit, aby se dospělo k tolik svatým Janem opěvovanému sjednocení.⁴⁹

Důležité je opět si připomenout, že toto dílo je skutečně možné a že sám Bůh ho touží v člověku uskutečnit. Protože toto dílo bylo v Boží mysli od věčnosti, tvoří Bůh člověka již s ohledem na toto sjednocení.

2.1.1. Trojí přítomnost Boha v duši a Janovo zaměření na třetí, mystickou

Již jsme naznačili, že duše toužící po sjednocení velmi žízní po Bohu. Přeje si, aby se jí odhalil ten, kdo si vzal její srdce, chce jej spatřit v jeho kráse a prosí, aby ji uvolnil z těla, neboť jedině tak se ze svého Pána

⁴⁷ Srov. Gn 2,26.

⁴⁸ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 26,7.

⁴⁹ Srov. KOHUT, Vojtěch. Základní témata nauky sv. Jana od Kříže. In KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*, s. 15.

bude moci těšit bez jakýchkoli překážek a v naprosté svobodě. Přeje si, aby jí její Bůh odhalil svou přítomnost.⁵⁰

Základním předpokladem pro toto dílo sjednocení je tedy to, aby Bůh byl v duši přítomen, a tak mohl pracovat na svém díle pro dobro duše. Mohli bychom se však podívat, jaké způsoby přítomnosti v duši se uskutečňují a na který upíná svou pozornost svatý Jan od Kříže.

První (přítomnost) je *bytnostná*, a tímto způsobem je (Bůh) nejen v lepších a svatých duších, nýbrž také ve zlých a hříšných a ve všech ostatních tvorech. Protože touto přítomností jim dává život a bytí a kdyby tato přítomnost chyběla, všichni by byli zničeni a přestali by být. A ta v duši nikdy nechybí.

Druhá přítomnost je *skrze milost*, kterou Bůh přebývá v duši, když je z ní potěšen a je s ní spokojen. A tuto přítomnost nemají všechny, protože ty, které upadají do smrtelného hříchu, ji ztrácejí. A o této (přítomnosti) duše nemůže přirozeně vědět, zda ji má.

Třetí je *skrze duchovní náklonnost*, protože v mnoha zbožných duších obvykle Bůh působí jisté duchovní přítomnosti mnoha způsoby, jimiž je osvěžuje, těší a obveseluje.⁵¹

První, *bytnostná (essential)* přítomnost Boha v duši se týká nejen všech lidí, ale i všech tvorů. Z tohoto vyjádření vidíme, že Bůh duši nikdy nechybí, byť by byla ve stavu smrtelného hříchu, neboť Bůh je milosrdný otec, který dává svému slunci svítit na spravedlivé i hříšníky,⁵² a je věrný vždy a každému člověku, i když člověk je často Bohu nevěrný.⁵³

Druhá přítomnost, *skrze milost (per gratia)* se týká duše, v níž má Bůh zalíbení a „je s ní spokojen“ (tzn. je v milosti posvěcující). A to je duši moudře skryto, aby se nepovažovala za lepší, než sama je, nebo aby se nezačala vyvyšovat nad druhými. Tuto přítomnost však duše ve smrtelném hříchu ztrácejí.

⁵⁰ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 11,2.

⁵¹ Tamtéž, 11,3.

⁵² Srov. Mt 5,45.

⁵³ Srov. Řím 3,4.

Nyní se dostáváme k třetímu způsobu přítomnosti Boha v duši, a sice *skrze duchovní náklonnost (por afección espiritual)*. To je tedy ona přítomnost, o niž duše prosí, aby se jí odhalila (Bůh je totiž ve všech způsobech v duši přítomen zahaleně), a již svatý Jan nazývá „afektivní“⁵⁴. Duše je totiž vábena k sobě samé, do svého středu, kde vnímá nesmírně zahalené bytí, z něhož jí Bůh sděluje jisté potemnělé záblesky své božské krásy, a ty v duši probouzejí touhy po odhalení této zahalené přítomnosti, aby se duše mohla těšit pohledem na tuto odhalenou krásu a nořit se do ní.⁵⁵

Zde vidíme, v souladu s tužbami svatého Jana po sjednocení s Bohem v lásce, že je to právě třetí přítomnost Boha v duši, která se týká duše směřující ke sjednocení a na niž se zaměřuje svatý Jan od Kříže. Hřích pak je překážkou sjednocení s Bohem v lásce. V duši, která v něm setrvává, se nemůže uskutečnit mystické sjednocení. „Morální přítomnost Boha v nás je podmínkou a jakýmsi ‚předstupněm‘ přítomnosti ‚skrze duchovní náklonnost‘.“⁵⁶

Bůh tedy uskutečňuje v duši svůj podivuhodný plán, který do ní vtiskl od věčnosti, plán jejího vykoupení a zasnoubení se s ní. Jak jsme několikrát zmínili, je to Bůh, který se první sklání k duši, aby ji pozvedl z jejího ubohého stavu, a sám ji volá k takovým věcem, jako je sjednocení s Ním samým v lásce. Přirozeně by se duše mohla zaleknout takového pozvání, ale „Bůh dá duši smělost, jakou potřebuje, aby spěla k sjednocení s ním“⁵⁷. Na duši je jen odpovídat na Boží volání a podílet se na díle sjednocení.

To podstatné, co jí umožňuje sjednotit se s Bohem v lásce, se již uskutečnilo dávno před tím, než duše o tomto podivuhodném plánu sjednocení mohla tušit. Bez oběti Božího Syna na kříži by ona nikdy nemohla odpovídat na Pánovo volání. Neboť je to právě kříž, ze kterého ji Bůh zve k „výšinám“ z její ubohosti po prvotním hříchu. Podává jí svou

⁵⁴ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 11,4.

⁵⁵ Srov. tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž, pozn. 3.

⁵⁷ CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 136.

ruku, zve ji k sobě, aby se s ní zasnoubil. O jakém zasnoubení zde hovoříme? Hovoříme zde o zasnoubení Božího Syna na kříži s každou duší skrze jeho utrpení a smrt, které se uskutečnilo najednou, když Bůh obnovil mír mezi sebou a člověkem.⁵⁸

Zasnoubení na kříži „se uskutečnilo najednou, kdy dal Bůh duši první milost, což se děje ve křtu s každou duší. Avšak toto nastává cestou dokonalosti, a to se neděje jinak než velmi pozvolna (postupně) (*poco a poco*), po svých obdobích, takže ačkoli je to všechno jedno, rozdíl spočívá v tom, že jedno (zasnoubení) se uskutečňuje krokem duše (*al paso del alma*), a tedy postupně; a druhé krokem Boha, a tak se uskutečňuje najednou“⁵⁹.

Mystická Boží přítomnost *skrze duchovní náklonnost* není tak jen cílem, něčím, co je třeba získat či snad dokonce „dobýt“, nýbrž co existuje (třeba v zárodku) od počátku lidské existence a významným způsobem je realizováno především ve křtu.⁶⁰ Proto můžeme hovořit o již uskutečněném sjednocení ze strany Boha, do kterého postupně dorůstáme, nebo které se v nás postupně uskutečňuje.

Vidíme zde tedy dvě zasnoubení Boha s duší. To první se událo na kříži (ve křtu) najednou, ze strany Boha, skrze Boží milost – zde můžeme vidět paralelu s druhým způsobem přítomnosti Boha v duši *skrze milost*, kdežto druhé zasnoubení, o kterém hovoří svatý Jan, se děje postupně, cestou dokonalosti, ze strany člověka – zde můžeme vidět jinou podobnost s přítomností Boha v duši, a sice *skrze duchovní náklonnost*.

Podle toho, co jsme si zde vykreslili, si můžeme povšimnout tří úrovní sjednocení: 1. *bytnostné*; 2. *milostí*; 3. *mystické*, kdy první dvě jsou pro Jana předpokladem pro třetí, kterým se Jan přednostně zabývá.⁶¹

⁵⁸ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 23,2–3.

⁵⁹ Tamtéž, 23,6.

⁶⁰ Srov. KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 34.

⁶¹ Srov. tentýž. Základní témata nauky svatého Jana od Kříže. In KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*, s. 16.

2.1.2. Účast na božské přirozenosti v Kristu a z toho vyplývající pojem „zbožštění“ (*endiosamiento*) a „přetvoření“ (*transformación*)

Bůh první se sklání k duši a klade ji na roveň sobě. Pro ni se její milovaný Snoubenec vtělil, kvůli ní objal dřevo kříže, na který vystoupil, aby ji vykoupil a aby se s ní zasnoubil. Od věčnosti měl plán sjednotit se s ní v lásce a duše nyní *po krůčcích* poznává tento láskyplný Boží plán s ní a učí se na něj odpovídat.

Když svatý Jan hovoří o pohledu tohoto Snoubence, jenž láskyplně hledí na svou milovanou, vtiskuje do ní svůj pohled a vlévá svou lásku a milost, zmiňuje slova z *Druhého listu svatého apoštola Petra*, která nejlépe vystihují dílo, jež se v duši udává, a sice že milosrdné božství Snoubence pozvedá duši z její bídy natolik, že jí dává podíl na samotném božství (srov. 2 Petr 1,4).⁶² „Duše vlastní skrze účast tatáž dobra, která má On skrze přirozenost; proto jsou opravdu bohy skrze účast, (jsou jemu) rovni a (jsou) Boží společníci.“⁶³

Duše tedy dostává od svého Snoubence převzácný dar, jež obdržet je možné jen trvalou spoluprací na díle milosti skrze postupné očišťování, dar, který Bůh ze své strany dává najednou a duši uschopňuje (vždy ve spolupraci s ní), aby jej mohla přijmout, nebo lépe, aby se tím Darem mohla stát, vždyť i Bůh se skrze své vtělení stal pro člověka především darem z lásky. Bůh tolik miluje a tolik touží duši obdarovat, že je sám tím, kdo je v lásce nejvynalézavější a hledá způsoby, jak udělit duši ty největší milosti, aby se mohla těšit z Jeho krásy, ze které se těší On, aby měla účast na všech dobrech, na kterých má účast On skrze svou přirozenost. Jen z lásky k ní, protože touží obdarovávat – a to nejen něčím, ale především sám sebou – klade ji, jak jsme zmínili, na roveň sobě, aby mu byla blízko a stala se láskou, kterou je On.

⁶² Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 32,4.

⁶³ Tamtéž, 39,6.

V poukazu na *božství* duše skrze účast se svatý Jan opírá o slova z *Druhého listu svatého apoštola Petra*: „Milost a pokoj ať se vám rozhojní poznáním Boha a Ježíše Krista, našeho Pána. Všecko, čeho je třeba k zbožnému životu, darovala nám jeho božská moc, když jsme poznali toho, který nás povolal vlastní slávou a mocnými činy. Tím nám daroval vzácná a převeliká zaslíbení, abyste se tak stali účastnými božské přirozenosti.“⁶⁴ Bůh dal skutečně všechno, v míře, v jaké je to člověku zde na zemi možné, ze své božské moci, aby skrze všechno obdarování měl člověk účast na božské přirozenosti, jak si to přál Bůh. Aby člověk a trojjediný Bůh nebyli od sebe oddělení a sobě vzdálení, aby mezi nimi byla jen nerovná láska, ale aby tu byla jedna jediná živá Láska, přivedená v člověku k dokonalosti skrze ruku Boží, láska trojjediného Boha v člověku, která touží, aby měl člověk účast na božské přirozenosti.

Duše sjednocená s Bohem v lásce má účast na samotném Bohu, takže koná v Něm a spolu s Ním dílo Nejsvětější Trojice, neboť láska, která v duši koná dílo, je láska Boha v Trojici, tak i duše, která se stává onou láskou, je láskou ve třech Osobách. A třebaže dokonalé sjednocení se naplní až v příštím životě, jeho stopu a chuť si duše silně uvědomuje již v tomto, jakmile dospívá do dokonalého stavu.⁶⁵

Díky mystické milosti tak duše sjednocená s Bohem a mající účast na božské přirozenosti zakouší své „zbožštění“ (*endiosamiento*). „*Ono zbožštění* a pozvednutí mysli v Bohu, v němž je jakoby unesená a uchvácená v lásce, celá dokonalá v Bohu, jí nedovoluje povšimnout si čehokoli světského; protože nejen všem věcem, ale i sobě samé je odcizena a zmařena, jakoby shrnutá a rozpuštěná v lásku, což spočívá v tom, že přešla od sebe k Milovanému.“⁶⁶ V tomto stavu tedy duše, a to je velmi důležité, *přešla od sebe k Milovanému*. Opouští, nikoli jen sama ze sebe, ale s pomocí Boží milosti, vše, co směřuje ke světu, a především, to, co je pro zraněnou lidskou přirozenost nejvlastnější – sebe samu,

⁶⁴ 2 Petr 1,2–4.

⁶⁵ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 39,6.

⁶⁶ Tamtéž, 26,14.

upřednostňování sebe sama, sebelásku, kvůli Kristu a pro Krista; tím, jak roste v lásce a jak se v ní sjednocení uskutečňuje stále dokonaleji, i ona přestává hledět jen sama na sebe, a zaměřuje se více na toho, kterého miluje, na Snoubence své duše – vzdává se sebe pro Něj. Již se nezaměstnává svými starostmi, věcmi světa nebo jen tím, co svět dává, ale již jakoby není z tohoto světa, protože je *unesená a uchvácená v lásce, celá dokonalá v Bohu*, a to působí, že není schopna vnímat cokoli jiného kromě této svrchované lásky, kterou se stala a kterou se stále stává, i ve stavu sjednocení, protože tento stav je, jak jsme zmínili, dynamický a stále trvá, i ve stavu dokonalosti, protože se jedná především o živý vztah člověka a trojjediného Boha, kteří se milují.

Duše získává od Boha velkou milost, protože se jí vrací její původní nevinnost, kterou ztratila v ráji, a to znamená, že neví, co je to zlo. Je tak nevinná, že nerozumí zlu ani nic neposoudí jako zlé; i když slýchá o velmi zlých věcech, a nejen slýchá, nýbrž dokonce je vidí na vlastní oči, přesto nemůže pochopit, že jsou takové, protože v sobě nemá habitus zla, kterým by je mohla posoudit. Bůh z ní totiž vytrhal všechny nedokonalé habity a neznalost, pod kterou spadá zlo hříchu, dokonalým habitem opravdové moudrosti.⁶⁷

Na jiném místě Jan opakuje, že tato duše je skutečně jako „*božská, zbožštěná* do té míry, že nemá dokonce ani první hnutí proti tomu, co je Boží vůle, ve všem, co může poznávat. Protože tak jako má nedokonalá duše velmi obvykle alespoň první hnutí nakloněná ke zlu co do rozumu a co do vůle a paměti a žádostí a nedokonalostí, tak i duše v tomto stavu se co do rozumu a vůle a paměti a žádostí obvykle v prvních hnutích hýbe a kloní k Bohu díky velké pomoci a stálosti, které již má v Bohu a díky dokonalému obrácení k dobru. (...) Jelikož byla (...) duše přijata v Bohu a sjednocena (...), nebude mít již hnutí proti Bohu“⁶⁸.

Toto vyjádření světce jen odpovídá tomu, co bylo zmíněno výše, totiž že duše je zcela nevinná a nechce nic špatného (nemá k tomu ani

⁶⁷ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 26,14.

⁶⁸ Srov. tamtéž, 27,7.

první hnutí), co by odporovalo Boží vůli nebo Božímu plánu, chce poslušně kráčet ruku v ruce s Boží vůlí, protože v tomto stavu mystického sjednocení již ani nemůže jinak. Ve všech svých mohutnostech a žádostech se kloní jen k Bohu, je v Něm velmi upevněna a tak dokonale k Němu obrácena, že není schopna, ani to nedokáže a ani nemá takové touhy, že chce jen dobro, a nedokázala by podniknout něco, co by Lásce odporovalo.

Na rozdíl od křesťanské tradice na Západě, na křesťanském Východě se pojem „zbožštění“ asimiloval a rozvinul více. Západní scholastická tradice se snažila v člověku příliš a jednostranně rozlišovat „lidské“ od „božského“, „přirozené“ od „nadpřirozeného“. Rusové naopak hovořili o „zbožštění“ (*bogočelovečestvo*) a „zduchovnění“ (*oduchotvoreníe*) člověka, které zdědili od řeckých otců.⁶⁹ Slovo „zbožštění“ má ukázat na to, že člověk se po příchodu Krista a po Jeho vykupitelském díle ocitl v úplně nové situaci. „Zbožštění člověka je logický výsledek ‚zlidštění‘ Boha. Jde tu o tajemnou výměnu, kde každá přirozenost sdílí vlastnosti druhé.“⁷⁰

Svatý Jan od Kříže je jeden z mála západních autorů, který se nebojí vyjadřovat tímto „východním“ způsobem. Ale protože tento způsob mluvy je na Západě méně obvyklý a zřejmě proto, aby se vyhnul špatnému pochopení toho, o čem hovoří a co chce objasnit,⁷¹ užívá, kromě již známého označení „sjednocení“ (*unió*n), mnohem častěji výraz „přetvoření“ (*transformaci*ón).

Slovo „přetvoření“ může také vhodně vyjadřovat vnitřní dynamiku toho, co se v duši udává. Je v něm skryta činnost Boha a duše ve vzájemné

⁶⁹ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš. *Ruská idea : jiný pohled na člověka*. 1. vyd. Velehrad : Refugium, 1996, s. 35.

⁷⁰ Tentýž. *Spiritualita křesťanského Východu : systematická příručka*. 1. vyd. (v nakladatelství Refugium). Řím, Velehrad, Olomouc : Křesťanská akademie, Centrum Aletti Velehrad-Roma, Refugium, 2002, s. 70.

⁷¹ Srov. KOHUT, Vojtěch. Základní témata nauky svatého Jana od Kříže. In KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*, s. 15.

spolupráci, je to „sjednocení viděné z perspektivy radikální proměny člověka v poslední fázi duchovního růstu“⁷².

Duše musela podniknout dlouhou cestu, než k této poslední fázi, stavu duchovního manželství mezi ní a Božím Synem, dospěla. Stálo ji to mnoho námah. Mnoho na ní vykonal Bůh a bylo třeba, aby i ona ze své strany dala Bohu nesčetněkrát své *ano*, aby se toto dílo mohlo uskutečňovat a uskutečnit. Od počátku své cesty, na kterou ji Pán pozval, byla postupně přetvářena, do svých nehlubších zákoutí, kam oko nedohlédne a které jí otevíral Bůh, když tato zákoutí pročišťoval, až dospěla k tomuto duchovnímu manželství. „Je to plné *přetvoření* v Milovaného. V něm se obě části odevzdávají v plném vlastnění jedna druhé s jistým dokonáním sjednocení lásky, v němž je duše *zbožštěna* a je Bohem *skrze účast*, nakolik je to možné v tomto životě. (...) Jde o nejvyšší stav, k jakému lze v tomto životě dospět.“⁷³

I v tomto krátké úryvku z *Duchovní písně*, kde Jan užívá slova „přetvoření“, si opět můžeme uvědomit, o jak velké dílo se jedná. Duše je úplně přetvořena v Milovaného. A tento kontrast nám lépe vyvstane, když si uvědomíme, kým a jaký je Milovaný a kým a jaká je duše stojící na úpatí hory Karmel na počátku své cesty, v níž se probouzejí Boží milostí tužby po jejím Pánu... Jak obdivuhodná je to cesta a jak velké je to dílo, kolik toho je třeba, aby vykonala duše a kolik láskyplné trpělivosti je jí věnováno ze strany Snoubence po celou dobu, byť je zahalen v temnotách noci, na níž byla podstatně *přetvořena*, a to plně, dokonale, jak je to jen v tomto životě možné, ve všech svých mohutnostech.⁷⁴

To největší, co jen se mohlo zde na zemi uskutečnit pro dobro duše, se uskutečnilo ve své plnosti. Nic víc již není na této zemi možné. Je to plnost toho, co může duše v tomto životě snést, kdy od věčnosti ji dělí jen tenký závoj, aby již dokonale patřila na svého Boha. Bůh se plně vydal

⁷² KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 35.

⁷³ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 22,3.

⁷⁴ Srov. tentýž. *Živý plamen lásky : definitivní znění s textovými variantami první redakce v poznámkách*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001, 3,28.

duši a duše, jak k tomu byla uschopněna svých Bohem, se plně vydala svému Bohu. Vstoupila do hlubokých tajemství Boží moudrosti, byla pohlcena, přetvořena a opojena láskou a nyní odpočívá a ukrývá se na prsou svého Milovaného.⁷⁵

Po celou dobu přetváření i po stavu přetvoření však zůstává sama sebou, zachová si svou osobní identitu. Sjednocení neznamená panteistické „rozpuštění v Bohu“, protože Bohem se stává člověk nikoli ve své podstatě, ale, jak jsme o tom výše hovořili, skrze účast. Nejedná se ani o „odlidštění“. Právě naopak. Člověk stvořený k Božímu obrazu⁷⁶ dochází dokonalého naplnění lidství, čím více je zbožštěn/přetvořen v Boha!⁷⁷

Můžeme zde vzpomenout radikalitu svatého Jana, o níž jsme hovořili v první kapitole a již zde chceme připomenout. Když vidíme, jakou cestou člověk kráčí a k jaké radikální proměně zde směřuje, vidíme tak lépe, že Janova radikalita v duchovním životě není neoprávněná, ale že vychází z plného vědomí toho, k čemu se má dospět, nebo lépe řečeno, kým se má člověk stát. A bez radikality tato cesta není možná, protože člověk se zde musí mnohokrát zapřít, jak to odpovídá slovu Písma: „Kdo chce jít za mnou, ať zapře sám sebe, den co den bere na sebe svůj kříž a následuje mě.“⁷⁸

2.1.3. Představení snubní skutečnosti

V celém Janově díle vidíme, že velmi rád užíval snubních symbolů k vyjádření toho, kým je Milovaný a milovaná jeden pro druhého a jaký je jejich vzájemný vztah. Jistě to vychází z velké lásky, jakou měl k biblické *Písni písní*, jejíž strofy si přál předčítat ve chvíli umírání.⁷⁹ Z alegorického výkladu *Velepísně* vychází také celá křesťanská tradice tzv. snubní mystiky

⁷⁵ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 37,5.

⁷⁶ Srov. Gn 1,26n.

⁷⁷ Srov. KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 35.

⁷⁸ Lk 9,23.

⁷⁹ Srov. DOBHAN, Ulrich, a KÖRNER, Reinhard. *Svätý Ján z Kríža*, s. 203.

(*Brautmystik*).⁸⁰ Snubní symbol používá pro jeho schopnost vyjádřit, že je člověk „sjednocen“. Dokáže vyjádřit zkušenost o společenství v přetvoření, o přítomnosti, která probouzí, o přijaté lásce, která vyvolává novou, neslýchanou lásku.⁸¹

Pokud chce Jan nějak zachytit dílčí fáze procesu sjednocení, kdy se mění kvalita vztahu, kdy dochází k přechodu z jedné fáze do druhé, užívá dva klíčové pojmy: *duchovní zasnoubení* (*desposorio espiritual*) a *duchovní manželství* (*matrimonio espiritual*).

Podle svatého Jana je cílem celého duchovního rozvoje sjednocení s Bohem v lásce. Vše, celá cesta, má svěřovat právě k němu. K tomuto sjednocení dochází tehdy, když duše dospěje ve svém duchovním rozvoji k duchovnímu manželství. V něm se uskutečňuje mystické sjednocení. Neměli bychom však opomenout duchovní zasnoubení, které duchovnímu manželství předchází a které, jak se pokusíme ukázat, je pro dovršení vzájemného vztahu mezi Bohem a duší nesmírně důležité.

Třebaže duchovní manželství je vrcholem toho, co se má v duši uskutečnit, všechny kroky, které mu předcházely, mají velkou váhu a jsou neopomenutelné. Duše nejprve velmi zatoužila po svém Milovaném. Ozývala se v ní velká láska, na kterou dostávala odpověď tím, že tuto lásku a touhu Bůh v duši sám rozněcoval, aby po Něm více toužila, za Ním vyšla a Jeho hledala. Toužila stále více po samotě, kde by našla svého Milého, toužila po stále větší blízkosti, která je více než blízkostí osob, ale je vzájemným sdílením. Bůh si duši k sobě přitahuje, vzdaluje ji jí samotné, všemu, čím žila a čím byla, a vede ji k novému životu, aby se naprosto radikálně změnila a stala se Jím v lásce.

Postupem cesty dochází k velkému zlomu, kdy je duše obdarována duchovním zasnoubením se Slovem. V něm zakouší velkou slavnost svého srdce. Její Milovaný ji zahrnuje proudy milostí a přízně, projevy své

⁸⁰ Srov. KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 47.

⁸¹ MOIOLI, Giovanni. „MYSTIKA KŘESŤANSKÁ“. In DE FIORES, Stefano, a GOFFI, Tullio. *Slovník spirituality*, s. 546.

převeliké lásky k ní.⁸² Duše přijímá pomazání od Ducha Svatého vznešenějšími mastmi.⁸³ Avšak třebaže jsou projevy přízně Boha tak nesmírné a zdá se, jako by se duše těšila jen z této slavnosti a přijímala Boží dobrotu, stále (jako od počátku) teskní po Bohu. Ony stesky v jeskyních duše jsou krajní a jemné, poněvadž masti už jsou zcela blízkou přípravou na sjednocení s Bohem – jsou totiž blíže Bohu. Proto vzbuzují v duši něžnější touhu po Něm a něžněji ji k Němu vábí, a tak i touha je něžnější a hlubší, protože touha po Bohu je dispozicí k tomu, aby se s Ním sjednotila.⁸⁴

Tato příprava na sjednocení s Bohem v duchovním zasnoubení je nesmírně důležitá. Duše potřebuje pozitivní dispozice z návštěv Boha a jeho darů, kterými ji očišťuje, zkrášluje a zjemňuje, aby byla náležitě připravena pro tak vznešené sjednocení.⁸⁵ Žije více nebem než zemí, tzn. láskou k Bohu než k tvorům, protože již byla očištěna od každé náklonnosti k nim. Bez toho nedojde k duchovnímu zasnoubení.⁸⁶

Když duše dospívá do duchovního manželství, mnohé se mění. Mění se i dialog lásky mezi ní a Slovem. „Už není řeč o bolestném roztoužení, ale o společenství a výměně sladké a pokojné lásky.“⁸⁷

V třetí písni *Živého plamene lásky* objasňuje svatý Jan rozdíl mezi oběma pojmy blíže:

Je dobré si všimnout, jaký je rozdíl mít Boha v sobě jen milostí a mít ho také sjednocením. V prvním případě chce dobro jeden pro druhého, v druhém je také vzájemné sdělování. Je to takový rozdíl jako mezi zasnoubením a manželstvím.

Protože v zasnoubení je jen rovné vzájemné *ano* a jedna vůle na obou stranách, a klenoty a ozdoby snoubenky, které jí snoubenec něžně dává, kdežto manželství je také vzájemné sdílení se osob a sjednocení.

⁸² Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Živý plamen lásky*, 3,25.

⁸³ Srov. tamtéž, 3,26.

⁸⁴ Srov. tamtéž.

⁸⁵ Srov. tamtéž, 3,25.

⁸⁶ Srov. tamtéž.

⁸⁷ CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 147.

A v zasnoubení, třebaže snoubenec někdy navštěvuje snoubenku a dává jí dárky, jak říkáme, není sjednocení osob, což je cílem zasnoubení.⁸⁸

V duchovním zasnoubení, které předchází mystickému sjednocení a v němž Bůh uděluje duši všechny potřebné milosti, které mají pomoci k tomu, aby se duchovní manželství mohlo uskutečnit,⁸⁹ má v sobě duše Boha *milostí* (milost posvěcující, tj. vyloučení smrtelného hříchu), kdy osoby chtějí dobro jeden pro druhého. Je to stav počátečního sjednocení duše s Bohem charakterizovaný také jednotou vůlí.⁹⁰ V duchovním manželství pak má duše Boha nejen milostí, nýbrž již sjednocením, a nejedná se jen o to chtít dobro jeden pro druhého, ale je zde již vzájemné sdělování osob. Duchovní manželství je nejvyšší stav, jehož lze dosáhnout a který předpokládá, jak jsme o tom výše hovořili, úplné přetvoření a zbožštění člověka.⁹¹ Toto mystické sjednocení s Bohem je cílem, k němuž směřoval celý duchovní rozvoj. Hledání Milovaného došlo svého šťastného naplnění. Milovaná našla svého Milovaného jen proto, že hledal mnohem víc její Milovaný ji.⁹²

2.2. Působení teologálních ctností na cestě ke sjednocení

Doposud jsme hovořili jen o samotném cíli – mystickém sjednocení s Bohem v lásce. Můžeme se však ptát také na cestu, která k němu vede. Víme, co se na cestě ke sjednocení v duši přesně odehrává? Čím prochází? Hovořili jsme o tom, že duše sjednocená s Bohem byla „přetvořena“, celé

⁸⁸ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Živý plamen lásky*, 3,24.

⁸⁹ Srov. CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 147.

⁹⁰ Srov. KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 48.

⁹¹ Srov. tamtéž.

⁹² Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Živý plamen lásky*, 3,28.

své předchozí chování převrátila a změnila v Lásku.⁹³ Co se tedy při tomto „přetváření“, užijeme-li nedokonavého vidu, odehrává?

Předně duše toužící po sjednocení s Bohem kráčí *temnou nocí*. Symbol noci používal Jan proto, aby naznačil tajemství. V duši je tma, která je obal, jenž zakrývá vzácné dílo, kterým v ní Boží milosrdenství dovršuje přetvoření v lásku.⁹⁴ V těchto temných nocích, jimiž prochází a v nichž se očišťuje rovina *smyslová* i *duchovní*, koná své dílo Bůh a duše s Ním spolupracuje. Proto je duše při celém díle někdy *aktivní* a jindy *pasivní*. Aktivní je tehdy, když je třeba, aby něco vykonala sama, a pasivní, když nechává Boha, aby v ní konal On sám bez její účasti.

Existují však i protivníci, kteří se budou pokoušet zmařit toto velmi vznešené a vzácné dílo, budou se pokoušet svést duši z její cesty, budou jí na ní klást překážky, aby toto dílo jakýmkoli způsobem narušili. Těmito protivníky jsou ďábel, svět a tělo. Svatý Jan však ve 21. kapitole druhé knihy *Temné noci* ukazuje prostředky, které duši bezpečně chrání před škodami, jež jí mohou způsobit, a nejen to, jejichž prostřednictvím získá také milost a přízeň toho, kterého miluje; těmito prostředky jsou *teologální ctnosti*.⁹⁵

Jan o nich hovoří jako o *přestrojení*⁹⁶, novém či jiném oděvu, do kterého se duše halí, aby nepozorovaně dospěla k Milému v láskyplném sjednocení. Odívá se *tunikou zářivé bělosti*⁹⁷, *zelenou kamizolou*⁹⁸ a *červenou tógou*⁹⁹. Tyto barvy oděvu mají přesný význam, neboť každá z nich přináleží právě jedné teologální ctnosti: bílá víře, zelená naději a červená lásce.

Duše zahalená tak, jak jsme to zde naznačili, kráčí tedy bezpečně k cíli. Víra, více než všechny ostatní ctnosti, ji chrání před nepřítelem

⁹³ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 28,2.

⁹⁴ Srov. CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 114.

⁹⁵ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*. 1. vyd. v KN. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995, 2,21,2–3.

⁹⁶ Tamtéž, 2,21,1.

⁹⁷ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,21,3.

⁹⁸ Srov. tamtéž, 2,21,6.

⁹⁹ Srov. tamtéž, 2,21,10.

nejsilnějším a nejlstivějších, kterým je ďábel,¹⁰⁰ naděje před světem¹⁰¹ a láska před tělem, „neboť tam, kde je opravdová láska, nevstoupí sebeláska ani její zájmy“¹⁰². A jelikož jsou teologální ctnosti *vlité*, tj. Bohem darované, „mohou být (právě proto, že jsou to ctnosti) rozvíjeny lidskou aktivitou. Proto jsou právem považovány za nejvhodnější (ne-li jediný) prostředek k přemostění propasti existující mezi Bohem a člověkem“¹⁰³.

2.2.1. Operativní dvojice: víra-rozum, naděje-paměť a láska-vůle

Když hovoříme o teologálních ctnostech, nebo lépe řečeno, když se tohoto tématu začínáme postupně dotýkat, mohli bychom se podívat, co o teologálních ctnostech říká *Katechismus katolické církve*:

Lidské ctnosti jsou zakořeněny v božských (teologálních) ctnostech, které uzpůsobují lidské mohutnosti pro účast na božském životě. Božské ctnosti se vztahují přímo k Bohu. Uschopňují křesťany, aby žili v důvěrném vztahu k Nejsvětější Trojici. Původem, důvodem i předmětem božských ctností je trojjediný Bůh.

Božské ctnosti jsou základem, duší a charakteristickým rysem mravního jednání křesťana. Pronikají a oživují všechny mravní ctnosti. Bůh je vlévá do duše věřících, aby věřící byli schopni jednat jako jeho děti a zasloužit si věčný život. Božské ctnosti jsou zárukou přítomnosti a působení Ducha Svatého v mohutnostech lidské bytosti.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,21,3.

¹⁰¹ Srov. tamtéž, 2,21,7.

¹⁰² Tamtéž, 2,21,10.

¹⁰³ KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 36.

¹⁰⁴ KKC 1812–1813.

Z řečeného vidíme, že teologální ctnosti jsou především, jak to bylo zmíněno i v závěru předchozí části, *vlité* – jsou to dary, jež Bůh vlévá do duše člověka, což znamená, že člověk je nemůže nabýt svým konáním, nýbrž jen přijmout jako dar a dále rozvíjet. Prostřednictvím těchto darů se člověk stává znovu dítětem, objevuje svůj osobní vztah k Bohu jako ke svému Otci, s nímž komunikuje skrze víru, naději a lásku, a tyto dary duši nejen posilují v životě ve světě a udržují živý kontakt se Stvořitelem, ale také ji vedou k věčnému životu, k pravému cíli života pozemského.

Teologální ctnosti se označují jinak také jako ctnosti božské (pocházejí od Boha, nikoli z lidského jednání). Umožňují tak člověku přiblížit se k Bohu tak, aby žil v co nejtěsnějším vztahu s celou Nejsvětější Trojicí, právě v důvěře onoho malého dítěte, které je vtaženo do tohoto nesmírného tajemství věčné lásky. Všechna lidská snaha po ctnostném životě pak vychází již z tohoto kořene, božských ctností, z něhož pak vyrůstají a jímž se živí ctnosti lidské. Teologální ctnosti jsou *novou* řečí, které Bůh duši učí, jsou způsobem, jakým chce, aby s Ním duše hovořila; jsou tak adekvátním lidským postojem k Boží milosti.¹⁰⁵

Jedině ctnosti víry, naděje a lásky mohou působit v mohutnostech, jež jsou vlastní člověku, a uzpůsobovat je tak, aby mohly mít účast na božském životě. Právě tyto ctnosti zaručují, že dílo, které v těchto mohutnostech duše koná Duch Svatý, je dílem Božím. Stejným způsobem se vyjadřuje také svatý Jan od Kříže, když hovoří o vztahu mezi teologálními ctnostmi a mohutnostmi duše v díle sjednocení s Bohem v lásce.

Teologální ctnosti jsou pro Jana ty „nejpřiměřenější prostředky pro sjednocení duše s Bohem, podle jejích tvořivých schopností, kterými jsou *rozum, paměť a vůle*“¹⁰⁶. Již křesťanští spisovatelé na Západě počínaje svatým Augustinem rozlišovali tři síly nebo schopnosti, které má člověk: *rozum*, díky němuž poznáváme a rozumíme, *paměť*, která ukládá

¹⁰⁵ KOHUT, Vojtěch. Teologální ctnosti a mystická kontemplace. In KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*, s. 21.

¹⁰⁶ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,21,11.

poznatky rozumu a životní zkušenosti, a *vůli*, tedy schopnost toužit, volit a zakoušet.¹⁰⁷ Jak vidíme, také Otec reformovaného Karmelu rozlišuje tytéž *tvůrivé schopnosti duše*.

Podle svatého Jana se tři teologální ctnosti, víra, naděje a láska, vztahují právě k těmto třem mohutnostem, rozumu, paměti a vůli, jako k vlastním předmětům a jejich prostřednictvím se duše sjednocuje s Bohem co do svých mohutností.¹⁰⁸ S Bohem se totiž v tomto životě duše nesjednocuje „chápáním ani okoušením ani představováním ani žádným jiným smyslem, nýbrž jen vírou, pokud jde o rozum, nadějí, pokud jde o paměť, a láskou, pokud jde o vůli“¹⁰⁹. Z toho vidíme, že teologální ctnosti mohou tvořit dvojice s třemi mohutnostmi duše; vnikají tak *operativní dvojice*: víra-rozum; naděje-paměť a láska-vůle.

Pokud tedy duše touží dospět k dokonalosti ve svých mohutnostech, tzn. sjednotit se v nich s Pánem, má jen jediný prostředek, jímž jsou teologální ctnosti, které „burcují duchovní mohutnosti, aby opustily čistě přirozenou perspektivu a odvážily se vstoupit i na nadpřirozenou úroveň, neboť pouze tam je možné plně najít Boha“¹¹⁰.

2.2.2. Účinky připisované teologálním ctnostem

Protože je člověk slabý, je třeba, aby, než dojde k tomuto bodu očišťování duchovních mohutností, byl na něj nejprve připravován. Je zřejmé, že je nutné očistit nejdříve nižší část duše – *smyslovou*, aby se mohlo postoupit k očištění části vyšší – *duchovní*, kde, po předchozí přípravě, se bude duše očišťovat s větší statečností. Toto očišťování je totiž náročnější a je pro něj třeba i větší odvaha, „a kdyby dříve nebyla přetvořena slabost nižší stránky a nasbírána pevnost v Bohu, ve sladkém

¹⁰⁷ Srov. CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 83.

¹⁰⁸ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,6,1.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 37.

a líbezném vztahu s Ním, neměla by přirozenost sílu, ani by nebyla připravena k tomu, aby tuto druhou noc přetrpěla“.¹¹¹

Když je duše takto připravena, díky Boží ruce, která ji v první noci přetvářela a připravovala na tuto noc, a také díky svému úsilí, kterým Bohu pomáhala, aby mohla postoupit dále, čeká ji velká námaha – očišťování a přetváření ve vyšší, duchovní části duše. V temné noci ducha se „očišťují obě stránky společně“¹¹², aby podstoupily úplnou obnovu, „protože nikdy nelze úplně očistit jednu stránku bez druhé. Rozdíl mezi obojím očišťováním, říká svatý Jan, je podobný rozdílu mezi vytržením kořenů a odříznutí větve“¹¹³. Když je tedy duše takto náležitě připravena, může se přistoupit k očištění duchovních mohutností, aby se vyprázdnily a očistily od všeho, co není Bůh, a zůstaly v temnotě zmíněných tří teologálních ctností, které jsou prostředkem a zároveň uschopněním ke sjednocení duše s Bohem.¹¹⁴

Nyní bychom se mohli podívat, jak teologální ctnosti, které nikdy nenahlížíme mimo život osoby, působí v jednotlivých mohutnostech, a co v nich působí, takže duše dospěje ke sjednocení s Bohem; připomeňme si první operativní dvojici: *víra-rozum*.

Z jedenácté kapitoly prvního verše *Listu Židům* víme, že „věřit Bohu znamená spolehnout se na to, v co doufáme, a být si jist tím, co nevidíme“¹¹⁵. Rozum přesahuje Boha; nedokáže ho pojmout. Tím méně, když Bůh, jako neznámý, má sám působit duši a přetvářet ji, aby se stala tím, koho nedokáže pochopit ani pojmout. Proto musí úplně opustit cesty rozumu a vydat se cestou víry, aby se jí v ní Bůh mohl udělovat, přetvářet ji, dávat a dělat to, co přesahuje všechno přirozené, to, v čem je Bůh, ale co není Bůh sám. „Když rozum chápe, nepřibližuje se Bohu, ale naopak se od Něho vzdaluje.“¹¹⁶ Bůh chce člověku přetvářenému do jeho podoby udělit sám sebe, a to přesahuje rozum, protože člověk neví, co to znamená

¹¹¹ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,3,2.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 127.

¹¹⁴ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,6,6.

¹¹⁵ Žid 11,1.

¹¹⁶ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Živý plamen lásky*, 3,48.

stát se Bohem-Láskou skrze účast. „V našem stavu po pádu neposkytuje lék přirozenost. Tady musí nastoupit nějaká větší a lepší láska, nějaká silnější a mocnější touha.“¹¹⁷

Bůh tak vysílá člověku, jehož čeká očišťování rozumu, svoji jedinou božskou pomocnici – víru. Ta jediná je schopná vyvést rozum z jeho zajetí přirozených úvah. „Víra je podstatou věcí, ve které doufáme (srov. Žid 11,1). A třebaže rozum je v nich pevně a bezpečně zakotven, nejsou to věci, které by se odhalovaly rozumu, protože kdyby se mu odhalovaly, nebyla by to víra; tak i když dává rozumu jistotu, nedává mu jasno, nýbrž ho *zatemňuje*.“¹¹⁸ Víra tedy zastírá rozum temnotou v celé jeho přirozené inteligenci, a tím ho připravuje na sjednocení s božskou Moudrostí.¹¹⁹

A tak víra, která je sama o sobě božské světlo, je pro člověka tmou, protože přesahuje schopnosti rozumu, pozvedá rozum na božskou úroveň, až ke sjednocení. Čím intenzivnější pak víru člověk má, tím těsnější je jeho sjednocení s Bohem.¹²⁰

Druhou operativní dvojicí je: *paměť-naděje*. „Nadějí toužíme a očekáváme od Boha s pevnou důvěrou věčný život a milosti, abychom si jej zasloužili.“¹²¹ Člověku je dána naděje, aby mohl doufat v Boha, ve věčný život, který pro něj má být pravým domovem a pravou odměnou. Nadějí se tak pozvedá či povznáší nad tento svět, takže nedoufá v nic z toho, co ve světě je nebo být má, není v něm zakořeněn, ale hledí pouze k Věčnému.¹²² Duše, která však stojí na prahu temné noci ducha, s celou svou historií, prožitky, vzpomínkami, pozitivními i negativními, i starostmi o budoucnost, tak uchovává v paměti mnohé, co jí může bránit v tomto přímém pohledu k Nebi nebo ji může rozrušovat či od Boha vzdalovat. To vše je třeba napravit tak, aby tím duše nebyla spoutána nebo díky tomu

¹¹⁷ CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 80–81.

¹¹⁸ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,6,2.

¹¹⁹ Srov. tentýž. *Temná noc*, 2,21,11.

¹²⁰ CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 87.

¹²¹ KKC 1843.

¹²² JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 3,6,3.

¹²² Srov. tentýž. *Temná noc*, 2,21,7.

zažívala nesvobodu, aby žila milostí *přítomného* okamžiku¹²³ a aby mohla být zaměřena jen k jedinému Dobru, z něhož vzešla a k němuž se má vrátit, a jež jí i v tomto nabízí pomocnou ruku právě ve ctnosti naděje.

Mohli bychom se podívat, jak působí naděje na paměť při očišťování slovy svatého Jana z knih *Temná noc* a *Výstup na horu Karmel*: „Naděje činí *prázdnou* paměť a zprošťuje ji všeho vlastnictví ve stvoření (...) a vkládá ji v to, co očekává. Proto naděje v Boha sama v ryzosti připravuje paměť na sjednocení s Bohem.“¹²⁴ – „Naděje pak beze vší pochyby také uvádí paměť do *prázdnoty* a temnoty ohledně toho, co je na tomto i na onom světě. Neboť naděje se vždycky týká toho, co se nevlastní. Kdyby se to vlastnilo, nebyla by to již naděje.“¹²⁵ Z toho, co svatý Jan vyslovil, vidíme, že naděje *vyprazdňuje* paměť, aby byla odpoutaná od všeho stvořeného i nebeského a na ničem nelpěla, aby tak mohla žít pouze Bohem samým. Jen Bůh má být jejím jediným vlastnictvím, proto je třeba, aby se v této rovině stala dokonale chudou. Je důležité, aby se paměť co nejvíce vyvlastnila; díky tomu bude mít i větší naději, a čím větší bude mít naději, tím více bude sjednocena s Bohem. Když bude totiž více doufat v Boha, tím více od Něho dostane; ale k tomu, aby mohla více doufat, je třeba, aby se více vyvlastnila.¹²⁶

Třetí a poslední operativní dvojicí je: *vůle-láska*. Víme, že opakem lásky je sebeláska, sobectví, pohled obrácený na sebe samého, nedávat, ale brát, nedívat se na druhého. Ze třinácté kapitoly *Prvního listu svatého apoštola Pavla Korintánům* ale také víme, jaká láska je: je nad řeč lidskou i andělskou; nad všechna tajemství i poznání; ani veliká víra, vykoná-li něco bez lásky, nic neznamena; ani hrdinský skutek bez lásky nemá žádnou cenu.¹²⁷ Láska posvěcuje každé jednání tím, kým je Bůh sám – Láskou.¹²⁸ Láska se dívá na druhého, chce především dobro pro něj, dívá

¹²³ Srov. KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 39.

¹²⁴ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,21,11.

¹²⁵ Tentýž. *Výstup na horu Karmel*, 2,6,3.

¹²⁶ Srov. tamtéž, 3,7,2.

¹²⁷ Srov. 1 Kor 13,1–3.

¹²⁸ 1 Jan 4,16.

se na potřeby druhého, soucítí s bolestí druhého, láska se vydává, při pohledu na druhého zapomíná na sebe. Láska je bezedná, stále živá a oživující, věčná, je také třetí božskou ctností, která přivádí k dokonalosti vůli a sjednocuje ji s Bohem. Z trojice teologálních ctností je právě láska ta největší,¹²⁹ navíc zhodnotí ještě ostatní dvě ctnosti, kterým dává statnost a moc, aby ochránily duši, i krásu a půvab, aby se jimi Milovanému zalíbila, protože bez lásky před Bohem není půvabná žádná ctnost.¹³⁰

Jan nade vše miloval Krista ukřižovaného. Láska tak pro něj nespočívala ve velkých věcech, ale v tom, že má člověk velké obnažení a souží se pro Milovaného.¹³¹ Na prvním místě je pro něj vztah k Milovanému, kvůli němuž se chce duše vzdát sebe sama, aby mohla získat dokonalou Lásku, stát se dokonalou Láskou, a nejen vzdát se sebe sama, ale také dovolit Bohu, aby v její vůli mohl působit tak, aby se v ní sjednocení s Ním v lásce mohlo uskutečnit.

Láska tedy ve vůli koná své dílo tak, že činí *prázdnými* a ničí sklony a žádosti vůle po jakékoli věci (která není Bůh), a jenom v Něho ji vkládá.¹³² Ve vůli působí prázdnotu proto, aby duše milovala Boha nade vše; a to může jen tehdy, když odloží náklonnost ke všem věcem a věnuje se celá Bohu.¹³³ Nic samo o sobě není špatné; problém nastává tehdy, když jsou dary postaveny nad Dárce, když na nich duše ulpí nebo na ně spoléhá více než na Pána. Dokud nás něco vede k Bohu, je dobré to využít; když ale na tom ulpíme a přestáváme jít k Bohu, škodí nám, i kdyby šlo o Boží milosti.¹³⁴ A Bůh, který je Žárlivý – žárlivě milující,¹³⁵ je do duše tak zamilován, že touží jen po ní, po její lásce, touží jí být milován, všemi jejími schopnostmi.¹³⁶ Chce, aby vše v duši bylo přetvořené, proměněné,

¹²⁹ Srov. 1 Kor 13,13.

¹³⁰ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,21,10.

¹³¹ Srov. Výroky o světle a lásce. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, č. 114.

¹³² Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,21,11.

¹³³ Srov. tentýž. *Výstup na horu Karmel*, 2,6,4.

¹³⁴ Srov. KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 40.

¹³⁵ Srov. Ex 34,14.

¹³⁶ Srov. Dt 10,12.

aby vše bylo prozářeno láskou, aby duše mohla ve svém Bohu, skrze Něho a s Ním svobodně dýchat v každé své mohutnosti.

Krátce bychom si tedy mohli shrnout, co působí teologální ctnosti v jednotlivých duchovních mohutnostech: *víra způsobuje temnotu poznání v rozumu, naděje vyprázdňení od veškerého vlastnění paměti a láska obnažení od všeho zalíbení a potěšení ze všeho, co není Bůh.*¹³⁷ Všechny tři mohutnosti vyprazdňují, aby Bůh mohl vyplňovat a tvořit tak nového člověka, který bude mít nové chápání Boha a nové milování Boha v Bohu.¹³⁸

2.2.3. Představení působení jednotlivých teologálních ctností

Vše, co jsme si dosud o teologálních ctnostech řekli, v této části krátce shrneme a zasadíme do širšího rámce chápání těchto božských darů u Jana od Kříže.

Teologální ctnosti hrají významnou roli v celkovém pochopení postupu k mystickému sjednocení s Bohem v lásce. Jejich role je podstatná a nezastupitelná; bez teologálních ctností není možné konečné sjednocení v duchovním manželství, ani průběh očišťování. Na všem se podílejí a vše konají právě teologální ctnosti, jež jsou *vlité* a jež jsou jediné svobodným Božím darem člověku, způsobem, jak se Bůh sděluje duši. Jsou tím nejpřiměřenějším prostředkem pro sjednocení duše s Bohem.¹³⁹

Podívejme se na každou ctnost ještě jednou, jednotlivě:

Víra:

Téma víry se prolíná hojně celým Janovým dílem. Bůh, kterého si svatý Jan zamiloval, je Bůh skrytý. Duše, která touží po Bohu a chce jej

¹³⁷ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,6,2.

¹³⁸ Srov. tamtéž, 1,5,7.

¹³⁹ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,21,11.

naleznout, aby se s Ním mohla sjednotit, má jej hledat v komnatě, kterou je ona sama a v níž se skrývá.¹⁴⁰ Je třeba jej hledat v samotě, v ústraní od všech tvorů, skrýt se právě do svého vnitřního pokojíku. Teprve tehdy, až bude vskrytu, vskrytu jej postřehne a bude jej tam milovat a těšit se z Něho.¹⁴¹ A protože Bůh je nade všechno lidské, je třeba hledat jej cestou božskou, cestou ve víře.

Boha nyní nemůžeme vidět tváří v tvář – vidíme jen v zrcadle, v hádance.¹⁴² Je nám však dána víra, v níž se sděluje, avšak zahalený,¹⁴³ „neboť se člověku zjevil, nikoli (plně) odhalil“¹⁴⁴.

Víme, že víra duši bezpečně chrání před jejím prvním nepřítelem, jímž je ďábel. Víra také disponuje rozum, aby se mohl sjednotit s Bohem v lásce. Je však třeba jej očistit, aby nebyl ničím zatížený, ale prázdný jen pro Boha.

Když víra skutečně toto dobré dílo očišťování v rozumu koná, je pro něj temnotou. Jiné poznání se totiž nabývá světlem rozumu, ale toto poznání víry se získává beze světla rozumu tak, že se vírou popírá a vlastním světlem ztrácí, nezatemní-li se úplně. Proto byl předobrazem víry oblak, který od sebe odděloval izraelské syny a Egyptany na břehu Rákosového moře, o němž Písmo říká, že *jedněm byl oblakem a temnotou, druhým osvěcoval noc* (Ex 14,20). Přestože byl tmavý, osvěcoval noc; stejně tak je tomu s vírou, která je temným a tmavým oblakem pro duši, který svou temnotou osvěcuje a dává světlo temnotě duše.¹⁴⁵

Víra tedy, ač působí jako temnota, dává světlo, a protože se v ní sdílí duši samotný Bůh, je pro Jana víra nade vše.

¹⁴⁰ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 1,7.

¹⁴¹ Srov. CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 143.

¹⁴² Srov. 1 Kor 13,12.

¹⁴³ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 12,4.

¹⁴⁴ KOHUT, Vojtěch. Teologální ctnosti a mystická kontemplace. In KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*, s. 21.

¹⁴⁵ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,3,4–5.

Naděje:

Ze všech tří teologálních ctností svatý Jan od Kříže hovoří o naději nejméně. Jak jsme však nastínili v předchozí části o jejím působení v paměti, víme, že její úloha je velmi důležitá. Na jejím působení v této mohutnosti závisí, jak bude duše prožívat svůj život v tom okamžiku, ve kterém se nachází; zdali se bude soustředit pouze na přítomnost, nebo bude tékat ve svých vzpomínkách do minulosti nebo budoucnosti či se unášet sněním.

Mohli bychom zde uvést úryvek z knihy *Výstup na horu Karmel*, v němž můžeme velmi pěkně vidět, jak svatý Jan chápal člověka a to, co se v něm odehrává – co působí myšlenky:

Pokaždé, když duše začne na něco myslet, hýbe to s ní a je změněná, buď málo, nebo mnoho, podle toho, jakou věc vnímá: Je-li obtížná a nepříjemná, má z ní smutek (nebo nenávist atd.); je-li příjemná, pocítí žádost a radost atd.

Když se tedy onen vjem změní, nutně dojde proměnou onoho vjemu k rozrušení. A tak hned radost, hned smutek, hned nenávist, hned lásku, a neumí vytrvat stále v jednom způsobu, který je účinkem mravního řádu, leda když se snaží zapomenout na všechny věci.

Potom je jasné, že poznatky velmi překážejí v duši dobru mravních ctností.¹⁴⁶

Z řečeného vidíme, jak velkým dobrem je pro duši očištění paměti; ve sjednocení s Bohem kvůli myšlenkám již netěká ani jimi není zmítaná či rozrušovaná, ale je zbožštěná, vše v ní je zaměřené jen na Boha, je pro Boha a je Boží. Duše žije pouze přítomnost. Nic z minulosti ani z přítomnosti ji neděsí, její jedinou nadějí je Bůh.

Mohli bychom v této souvislosti vzpomenout také na to, co je napsáno na prostřední stezce dokonalosti *Hůrky dokonalosti*: nic, nic,

¹⁴⁶ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 3,5,2.

nic, nic... Toto opakované *nic* můžeme aplikovat také na tuto druhou mohutnost, již se dostává před sjednocením nezbytné očisty.

Paměť je velmi zatížená tím, co vlastní. Je třeba, aby se veškerého vlastnictví zbavila a byla tak schopná ke sjednocení s Bohem, po čemž touží nejvíc – aby neměla *nic*. Čím méně toho bude mít, tím více bude paměť věnovat Bohu a bude se těšit jen ze vzpomínky na Něho. Důležité je, aby v žádných poznatcích, formách nebo obrazech neutkvěla, ale zaměřovala se láskyplně k Bohu – aby k nim neměla vlastnickou náklonnost,¹⁴⁷ vždyť se jí chce darovat Bůh sám, a proto je třeba vyprázdnit se od všeho, co může udělení tohoto Daru bránit.

S pozbytím tohoto vlastnictví pro Boha souvisí také jiná věc, a sice to, že *nic*, co duše vlastní, její srdce neuspokojí. Vždyť člověk je stvořen pro lásku, a to lásku osobní, která je s čímkoli nezaměnitelná, neboť jediné ona dává osobní odpověď. A tak tedy duše zamilovaná do svého Snoubence se od všech věcí obnažuje a snaží se být skutečně vnitřně chudou, aby tím samým v ní mohl mít větší prostor On sám, neboť jen On je naplněním jejích tužeb. A dokud se jí Bůh dokonale neudělí, vždy bude v jejím srdci nářek, který patří k naději, po Tom, jenž zranil její srdce, a vzdálil se.¹⁴⁸

Na konec tohoto krátkého souhrnu o ctnosti naděje ještě jednou můžeme uvést, že také ona bezpečně chrání duši na cestě ke sjednocení s Bohem, a to před světem.

Láska:

Navažme na to, čím jsme se zabývali v závěru pojednání o předcházející ctnosti – o nářku duše po Milovaném, který nemůže utišit nikdo jiný než On sám tím, že se duši daruje. On sám je pro duši ten jediný lék na její nemoc lásky. Tuto nemoc lásky svatý Jan velmi dobře znal a věděl, jak ji léčit. Podle svatého Jana je láska nemoc zcela výjimečná, protože se neléčí „protilátkami“, ale tím, co se shoduje

¹⁴⁷ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 3,15,1.

¹⁴⁸ Srov. tentýž. *Duchovní píseň*, 28,1.

s láskou. Jedině rostoucí láskou se duše uzdravuje, až ve sjednocení nabývá plného zdraví, kterým je Bůh.¹⁴⁹

Svatý Jan nám ve svých spisech objasnil i to, že právě láska je ctností, která očisťuje třetí duchovní mohutnost – vůli, kterou je třeba obnažit, aby se mohla sjednotit s Bohem.

Teologální ctnost lásky chrání duši bezpečně před tělem a vším, co souvisí s tělesnou porušeností. Na cestě je velkou pomocnicí a světlem, které jí pomáhá, aby se vzdávala sebe sama, toho, co chce jen ona sama, aby postupovala od sobectví k dávání, k pohledu upřenému nikoli na sebe, ale na milujícího Boha. Aby v ní byla nakonec skutečně jediná Láska, aby sama byla Láskou, jediné a pouze Láskou, která nejenže vylučuje jakýkoli protiklad, ale i zalíbení v čemkoli, co není Bůh sám. Bůh touží po celobytné lásce duše, tedy zaměřené vším jen k Němu, neboť v tomto sjednocení má nastat dokonalé darování osob, jednoho druhému. Bůh se dokonale daruje duši již dávno před jejím stvořením. Ona však na sebedarování musí být postupně a trpělivě připravována Bohem samým skrze teologální ctnosti. „Neudělali bychom nic, kdybychom byli jen očistili rozum a zakotvili ho ve ctnosti víry a paměť ve ctnosti naděje, ale neočistili také vůli ohledně třetí ctnosti, kterou je láska, neboť díky ní jsou skutky vykonané ve víře živé a mají cenu a bez ní nemají cenu žádnou.“¹⁵⁰ Láska tak celé dílo završuje a dokonává.

I zde můžeme zmínit *Hůrku dokonalosti* s jejími dvěma bočními cestami: pozemských dober na jedné straně a dober nebeských na druhé straně. Uprostřed pak se nachází ona již známá stezka *ničeho*; to tedy znamená, že ke sjednocení s Bohem v lásce nevedou ani dobra pozemská, ani dobra nebeská – v obou případech se sice jedná o *dobra*, ale duše, jak víme, zatoužila po Bohu samém, a nikoli po těchto dobrech. Duše, která se má stát oltářem, musí být uvnitř prázdná. Vedle lásky k Bohu se do ní nesmí přimísit žádná cizí láska.¹⁵¹ Bůh to nestrpí.¹⁵² Všech těchto dober,

¹⁴⁹ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 11,11.

¹⁵⁰ Tentýž. *Výstup na horu Karmel*, 3,16,1.

¹⁵¹ Srov. tamtéž, 1,5,7.

pozemských (časných, přirozených, smyslových) i nebeských (mravních, nadpřirozených, duchovních),¹⁵³ se tak má duše zříci, aby získala *Všechno*, jež je zcela na jiné rovině.

Je dobré mít tedy na paměti, že svatému Janovi jde o postupnou integraci nadpřirozené lásky jako síly Ducha, voleb lidské vůle, smyslové efektivity i tělesné sexuality, což se děje láskou, tedy zdarma daným dáváním sebe a přijímáním druhého, nikoli zalíbením, které souvisí se sobeckým vlastněním.¹⁵⁴ Proto klade takový důraz na zřikání se všech zmíněných *dober*, aby člověk byl schopen této naprosté vydanosti Druhému a naprostého přijetí Druhého v završení tohoto vzájemného odevzdání v duchovním manželství.

¹⁵² Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 1,5,8.

¹⁵³ Srov. KOHUT, Vojtěch. Teologální ctnosti a mystická kontemplace. In KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*, s. 22.

¹⁵⁴ Srov. tamtéž.

3. *Mystická kontemplace v procesu sjednocení*

V závěrečné části práce se chceme věnovat vlité kontemplaci a jejímu vztahu k teologálním ctnostem. Pokusíme se vystihnout její úlohu, která je – alespoň v počátku – spojena s konkrétním obdobím duchovního rozvoje na cestě ke sjednocení s Bohem v lásce.

3.1. Úloha mystické kontemplace v duchovním vývoji

Putování zamilované duše ke Kristu má své fáze, kdy každá z nich je velmi důležitá pro další růst či postup ke sjednocení. V každé fázi se připravuje půda pro další, vyšší dary, takže celý duchovní růst bychom mohli, slovy svatého Jana, přirovnat ke schodišti nebo žebříku (dvojí význam slova *escala*);¹⁵⁵ na jeden schod či příčku se vystoupí, aby se následně mohlo přejít na druhý a tak postupně vyjít až k vrcholu. Nyní vystupuje duše na další schod, kterým je mystická kontemplace.

Mohli bychom se tedy blíže podívat, v jaké fázi duchovního růstu se duše nachází, když dospěje k mystické kontemplaci, jaké jsou známky mystické kontemplace, co v duši působí a jak se zde, na této úrovni, duše angažuje.

¹⁵⁵ Srov. dvojí možný význam slova *escala* použitého in: JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,12,5.

3.1.1. Známky počáteční kontemplace

Svatý Jan od Kříže přejímá tradiční křesťanské rozeznávání úrovní dokonalosti. Hovoří tak o *začátečnících*, *pokročilých* a *dokonalých*. Na každé této rovině se snaží pomoci člověku, aby mohl postoupit dále, a také ukazuje, čím je nezbytné v každé fázi projít.

Začátečníky označuje svatý Jan jako ty, kteří již žijí hlubokým křesťanským životem, jenž začíná po druhém obrácení.¹⁵⁶ Velmi podstatným rysem začátečníků je, že ve všem potřebují živit své smysly. Mají-li však postoupit dál, je třeba i smyslovou úroveň směřovat ke správnému cíli – k zaměření nikoli na sebe, ale na Boha. Duše tak vstupuje do noci smyslu, kde se celá tato oblast pročišťuje jak lidskou aktivitou, tak Božím působením. Vše se uspořádává, narovnává, dostává správné místo, podle toho, co potřebuje konkrétní duše. „Touto krizí noci smyslů *přejde začátečník do stavu pokročilých* a zakusí počátky kontemplace.“¹⁵⁷

Svatý Jan také věnuje velkou pozornost způsobu modlitby, jakou mají začátečníci. Poznat tento způsob modlitby u začátečníků je velmi důležité pro to, aby se lépe porozumělo tomu, co je třeba udělat při přechodu do stavu pokročilých, když Bůh začne duši zvat k mystické kontemplaci. Přiblížme si tedy tuto modlitbu, charakteristickou pro začátečníky.

Způsobem, jímž se zde živí duše, je meditace (přemítavý úkon pomocí obrazů, forem a podob vytvořených a představených pomocí obrazotvornosti a fantazie).¹⁵⁸ Je to pro duši v této fázi to nejpřirozenější a nejvíce jí to odpovídá. Tato forma je jí nejvlastnější také proto, že dává uspokojení především jejím smyslům. Duše užívá své přirozené schopnosti, mohutnosti k tomu, aby z toho měla užitek či potěšení. Může

¹⁵⁶ Srov. KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 49.

¹⁵⁷ CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 48.

¹⁵⁸ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,12,3.

si různými způsoby představovat Krista např. v Getsemanech nebo na kříži či jiné evangelijní události atd. Je důležité, abychom tento způsob nechápali jako méněcenný nebo snad nedobrý. Opak je pravdou. Má zde své místo, a to oprávněné, protože v určitou dobu duši velmi prospívá.

Duše se zde tedy velmi namáhá všemi svými přirozenými schopnostmi – usilovně pracuje a dělá to, co chce sama, co je pro ni prospěšnější, co jí více vyhovuje, těší, naplňuje... Hledá to, co jí nejvíce prospívá.

Protože však hovoříme o duchovním *vývoji*, je důležité, aby se duše vyvíjela a nezůstala po celou dobu u tohoto jediného způsobu, ale pokročila dál, tedy postoupila o další stupínek vzhůru.¹⁵⁹ Meditace totiž „slouží za vzdálené prostředky sjednocení s Bohem, kterými mají duše obvykle projít, aby dospěly k cíli a k přebývání v duchovním odpočinku; má to být tak, že jimi projdou a nezůstanou při nich stále. (...) Proto duše, která má dojít v tomto životě k sjednocení v onom svrchovaném odpočinku a dobru po všech stupních úvah, forem a poznatků, musí jimi jen projít a skoncovat s nimi, vždyť nemají žádnou podobnost ani úměrnost s cílem, k němuž udávají směr, a to je Bůh“¹⁶⁰.

Proto se duše ujímá ve vhodnou chvíli Bůh sám a pomáhá jí vstoupit do noci, v níž se očišťuje právě smyslová stránka. A to je pro duši velmi bolestné, protože má postoupit od *sebe* k *Ty* a jelikož víme, jak je sebeláska (a vše, co s tím souvisí) v člověku zakořeněná, chápeme, že bez milosti temné noci není možné tuto sebelásku vykořenit, aby došlo nejen ke změně pohledu ze sebe na Boha, ale také ke změně člověka, tedy toho, co je přirozené a lidské, v Boha, tedy to, co je čistě duchovní a nadpřirozené. Noc je tím, co člověka do sebe vtahuje a zbavuje ho obvyklé vlády nad sebou a právě tu Jan ukazuje jako vzkříšení; přichází Bůh, který uzdravuje duši v temnotách.¹⁶¹

¹⁵⁹ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,12,5.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Srov. MATTHEW, Iain. *Zasažen Bohem : setkávání s Janem od Kříže*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 105.

V této noci smyslů Bůh duši nejen očišťuje, ale také osvěcuje a rozněcuje v lásce.¹⁶² Tato noc je velmi důležitá, protože díky ní může postoupit duše od smyslů (nižšího; toho, co chce ona sama) k duchu (vyššímu; tomu, co chce Bůh), od vlády nad sebou samou k Boží vládě v duši. Protože člověk má raději vše i sebe ve svých rukou, je mu tato noc velmi zapotřebí, aby se dokázal sám sebe vzdát a dát prostor a první místo Bohu a Jeho svobodnému jednání v duši. V této noci se připravuje cesta Pánu a urovnávají se stezky.¹⁶³

V duši tedy probíhá důkladná proměna působením Boží milosti i její činnosti až dospívá k samotnému závěru očišťování smyslů, kdy můžeme pozorovat, jak se v ní mnohé mění, jak mnoho pokročila a více se přiblížila duchu – hovoříme o přechodu od začátečníků k pokročilým, kdy Bůh začíná duši přivádět do stavu *kontemplace*. „Je to tehdy, když ustanou úkony přemítání a meditace vlastní duše, přestanou prvotní smyslové příjemnosti a vroucnosti a duše už nemůže přemítat jako dříve, ani nenalézá nic, oč by se smysl opřel. Ten zůstává ve vyprahlosti, protože se jeho náplň změnila v duchovní, a na ni smysl nestačí.“¹⁶⁴

Je potřeba, abychom se chvíli pozdrželi u tohoto *přechodu*, neboť, jak uvidíme, jedná se také o období velmi náročné pro duši, která se ocitá jakoby na křižovatce a hledá, kterou cestou se vydat. Duše, která v této fázi zakouší vnitřní vyprahlost, nemusí chápat, co se v ní odehrává. Ony vyprahlosti totiž nemusejí pocházet z očišťování smyslů, ale „z hříchů a nedokonalostí, nebo slabosti a vlažností, nebo z nějakého špatného ustrojení, nebo tělesné indispozice“¹⁶⁵. Další otázkou je, podle čeho duše pozná, že má zanechat meditace. Důležité je rozpoznat *vhodnou* dobu, tzn. neopustit meditaci předčasně, a na druhou stranu ji neužívat déle, než je zapotřebí, aby se z ní nakonec nestala překážka na cestě ke

¹⁶² Srov. KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 51.

¹⁶³ Mt 3,3.

¹⁶⁴ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Živý plamen lásky*, 3,32.

¹⁶⁵ Tentýž. *Temná noc*, 1,9,1.

sjednocení s Bohem.¹⁶⁶ Na obě tyto otázky dává svatý Jan odpovědi, když uvádí *tři známky počáteční kontemplace*.

Nyní se můžeme podrobněji podívat na tyto *tři počáteční známky kontemplace*, ve kterých nám dává Jan odpověď na první otázku, tzn. jak poznáme, že vyprahlost pochází z temného očišťování smyslu, nebo je-li příčina v duši.¹⁶⁷

1. Duše nenachází zalíbení a útěchu ani ve věcech Božích, ani ve věcech stvořených.¹⁶⁸

2. Trvale pamatuje na Boha, což provází velká starostlivost a bolestná péče, domnívající se, že neslouží Bohu, ale vrací se zpět, když v sobě vidí onu nechť k Božím věcem.¹⁶⁹

3. Nedokáže meditovat pomocí obrazotvornosti.¹⁷⁰

Nyní si můžeme představit *známky*, ve kterých svatý Jan dává odpověď na druhou otázku, tzn. jak poznat vhodný čas pro zanechání meditace.

1. Duše nejen nemůže meditovat pomocí obrazotvornosti, ale nemá z toho ani potěšení.¹⁷¹

2. Už nemá chuť zaměstnávat svou obrazotvornost a smysl jakýmkoli jednotlivostmi, ať už vnitřními nebo vnějšími.¹⁷²

3. (Zde svatý Jan podotýká, že tato známka je ze všech tří ta nejdůležitější). Miluje samotu a s láskyplnou pozorností, bez uvažování o jednotlivostech, hledí na Boha.¹⁷³

Ještě je třeba dodat, že duše musí mít všechny tyto známky společně.¹⁷⁴

¹⁶⁶ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,13,1.

¹⁶⁷ Srov. MINAŘÍK, Metoděj. Svatý Jan od Kříže, církevní mystický učitel. In *Učitel víry : sv. Jan od Kříže : sborník ke 400. výročí smrti*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1991, s. 51.

¹⁶⁸ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 1,9,2.

¹⁶⁹ Srov. tamtéž, 1,9,3.

¹⁷⁰ Srov. tamtéž, 1,9,8.

¹⁷¹ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,13,2.

¹⁷² Srov. tamtéž, 2,13,3.

¹⁷³ Srov. tamtéž, 2,13,4.

¹⁷⁴ Srov. tamtéž, 2,13,5.

K těmto dvěma druhům známek bychom mohli uvést na doplnění ještě známky, které jsou uvedeny ve *Výrocích o světle a lásce*, kde svatý Jan hovoří o třech známkách vnitřního usebrání:

1. Duše nemá zalíbení ve věcech, které jsou pomíjející.
2. Má ráda samotu a mlčení a snaží se ve všem hledat to, co je dokonalejší.
3. To, co jí na její cestě pomáhalo, stává se pro ni překážkou, např. úvahy, meditace a skutky, takže duše má jen jedinou pohnutku k modlitbě, a sice víru a naději a lásku.¹⁷⁵

Když se podíváme na tyto tři skupiny *známek* společně, můžeme si povšimnout určitých podobností. Z těchto devíti výroků lze vytvořit opět tři, z nichž každý je zaštitěn sjednocujícím tématem.

První skupinu zaštiťuje téma, které můžeme nazvat **ztráta zalíbení**, přičemž jako podobné jsme volili tyto známky: první známka z *Temné noci*, druhá známka z *Výstupu na horu Karmel* a první známka z *Výroků o světle a lásce*.

To znamená, že prvním jasným ukazatelem pro duši, jako známka počáteční kontemplace, je ztráta zalíbení naprosto ve všem, co jí bylo dosud útěchou a měla v tom potěšení. Dostavuje se jakási vyprahlost a nechuť nejen k věcem stvořeným, ale i nestvořeným.

V souvislosti s touto ztrátou zalíbení je možné vzpomenout náčrtek *Hůrky dokonalosti*, na němž jsou naznačeny dvě postranní cesty ukazující na jedné straně zalíbení v dobrech nebeských a na druhé straně v dobrech pozemských, přičemž svatý Jan jasně ukazuje na prostřední stezce, která vede ke sjednocení, že duše nemá chtít ani jedno z těchto dober, protože to není Bůh sám. Pokud jde o první známku, vidíme, že duše jde správnou cestou, protože ztrácí zalíbení právě v oněch dobrech pozemských i nebeských.

Duše si zalíbila práci obrazotvornosti a z ní velmi těžila, nyní pozbývá také k této přirozené činnosti svých schopností jakoukoli chuť

¹⁷⁵ Srov. Výroky o světle a lásce. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, č. 118.

a je vedena jiným směrem, a to nikoli k práci, ale k upuštění od veškeré námahy. Což, jak dále uvidíme, bude pro duši velmi prospěšné.

Druhou skupinu známek můžeme nazvat souhrnně jako **zaměření duše k Bohu**. Tuto skupinu jako další známku zahrnuje druhá známka *Temné noci*, třetí známka *Výstupu na horu Karmel* a druhá známka *Výroků o světle a lásce*.

Duše se vzdaluje od sebe samé a více je přitahována k Bohu samému. Velice na Něj myslí, a to až úzkostlivě, protože se pro ni Bůh stává jedinou láskou, pro kterou chce udělat vše. Bůh se pro ni stává nejbližší osobou, se kterou ráda prodlívá v samotě vnitřní komůrky, za svého mlčení; a právě touha po samotě a umlknutí duše jsou jedny z vlastností, které má mít podle svatého Jana „osamělý pták“: má mít tak rád samotu a mlčení, že by nesnesl společnost jiného tvora, aby tak zpíval v kontemplaci Snoubence a z lásky k Němu.¹⁷⁶ Duše setrvává před Pánem spíše v láskyplné pozornosti k Němu, bez konkrétních úvah. Toto je také „adekvátní lidský postoj k Božímu daru kontemplace, jímž je vyvolán“¹⁷⁷. Snaží se také k Bohu nepřístupovat pomocí rozlišených poznatků, ale více milovat Jeho a z lásky k Němu nehledat jen to, co „stačí“, jakési minimum, ale chce pro Pána udělat víc, tedy to, co je dokonalejší.

Třetí, poslední skupinu můžeme souhrnně nazvat **ztráta schopnosti meditovat**, neboť právě tohoto tématu se týká. Jedná se o třetí známku *Temné noci*, první známku *Výstupu na horu Karmel* a třetí známku *Výroků o světle a lásce*.

Duši se již nedaří meditovat pomocí obrazotvornosti, ani ji to nijak netěší. Všechny úvahy, meditace i skutky, pokud je duše volána spíše k mystické kontemplaci, jak si to žádá duch,¹⁷⁸ se v určitou chvíli mohou stát překážkou. „Svatý Jan (...) tyto lidi poučuje, jak se mají v modlitbě chovat. Nemají se již starat o přemítání a meditace, ten čas již pominul, mají nechat duši v klidu a pokoji, třebas se jim zdá, že nic nedělají a maří

¹⁷⁶ Srov. Výroky o světle a lásce. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, č. 120.

¹⁷⁷ KOHUT, Vojtěch. Teologální ctnosti a mystická kontemplace. In KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*, s. 22.

¹⁷⁸ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,13,1.

čas.¹⁷⁹ Mění se také pohnutky k modlitbě, kterými jsou pouze víra, naděje a láska, tedy vlité božské ctnosti. Z toho vidíme, jak velice duše postoupila, když se její život proměnil, postupně, od počátku, kdy nastoupila na cestu ke Snoubenci, jehož si zamilovala, v život prožívaný teologálně.

Všechny tyto známky, souhrnně, jak již bylo řečeno, musí mít člověk, který je uváděn na cestu mystické kontempace. Právě ta je modlitbou pokročilého a s ní doopravdy začíná vystupovat na horu, zatímco jeho jedinou životní oporou není nic jiného než teologální ctnosti, zvláště víra.¹⁸⁰

3.1.2. Definice a působení mystické kontempace

V předchozí části jsme si ukázali, jaké známky má duše, kterou začne Bůh zvát k mystické kontemplaci. Nyní se na tuto mystickou kontemplaci podíváme blíže, tím že si uvedeme, jak ji definuje svatý Jan a jaké jí připisuje účinky v duši.

Podle svatého Jana je kontempace „vědění lásky, která (...) je láskyplné poznání vlité Bohem, a to duši už začíná osvěcovat a zároveň ji vede do lásky až k jejímu pozdvižení na stupeň k Bohu, jejímu Stvořiteli, neboť pouze láska je tím, co sjednocuje a spojuje duši s Bohem“¹⁸¹.

Ze slov svatého Jana vidíme, že duši, kterou Bůh začne uvádět do stavu kontempace, se uděluje *láskyplné poznání* (*noticia amorosa*). David Peroutka se ve své práci o mystice svatého Jana od Kříže pozdržel více u výrazu *láskyplný*, který podle něj, vzhledem ke španělskému výrazu *amorosa*, není zcela výstižný. Když je totiž něco něčeho plné, neznamená to, že je to s tím totožné. „Avšak zde jde nejen o to, že *předmětem* poznání je láska, ale také že samo poznání se jakoby

¹⁷⁹ Srov. MINAŘÍK, Metoděj. Svatý Jan od Kříže, církevní mystický učitel. In *Učitel víry*, s. 51.

¹⁸⁰ Srov. CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 52.

¹⁸¹ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,18,5.

láskou stává. Není to jen *poznání lásky*, ale v důsledku toho též *poznání milující*.¹⁸² Tento drobný posun může ukázat na charakter kontemplace, v níž jde o Boží sdílení člověku, které je plné lásky a zároveň je Láskou. Vzhledem k možnostem českého jazyka však slovo *láskyplný* zůstává nejbližší tomu, co chtěl svatý Jan vyjádřit slovem *amorosa*, třebaže jeho význam je takto zužující.

S termínem *láskyplný* je spojeno slovo *poznání* nebo *poznatek*, který je *všeobecný*¹⁸³, možná *intuitivní*¹⁸⁴, do duše ho *vlévá* Bůh sám jako dar Lásky, zatímco duše se jej učí přijímat v naprosté nečinnosti,¹⁸⁵ a je habituálního charakteru. Než totiž Bůh uvedl duši do stavu kontemplace, ona si už navykla dělat v meditaci úkony, jejichž cílem je získat poznatek o Bohu a lásku k Němu, z nichž se stal habitus a podstata všeobecného nerozlišeného láskyplného poznatku.¹⁸⁶

Způsob, jakým se tento poznatek přijímá, je *víra*.¹⁸⁷ Duše tak ve *víře* přijímá veškeré bohatství, které se do ní vlévá. Vojtěch Kohut hovoří proto o kontemplaci jako o „mystické modalitě prožívání teologálních ctností“¹⁸⁸.

Nyní se pozvolna dostáváme k tomu, co mystická kontemplace v duši působí. Abychom si mohli o tomto působení utvořit lepší obraz, zamyslíme se nad slovy svatého Jana vztahujícími se k tomuto tématu:

Tato noc, o které říkáme, že je kontemplací, působí v duchovních lidech dvěma způsoby temnot neboli očišťování, a to podle dvou stránek člověka, to je třeba si uvědomit, ve stránce smyslové a duchovní. A tak jedna noc neboli očišťování bude noc smyslů, skrze ni se duše očišťuje v oblasti smyslů tím, že je podřizuje duchu; a druhá je noc neboli

¹⁸² PEROUTKA, David. *Nástin mystiky svatého Jana od Kříže* [online], [cit. 2013-01-21]. Dostupné z: <<http://www.klasterslany.cz/texty/82-nastin-mystiky-svateho-jana-od-kie>>.

¹⁸³ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,14,8.

¹⁸⁴ Srov. KOHUT, Vojtěch. Teologální ctnosti a mystická kontemplace. In KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*, s. 22.

¹⁸⁵ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,15,2.

¹⁸⁶ Srov. tamtéž, 2,14,2.

¹⁸⁷ Srov. tamtéž, 2,10,4.

¹⁸⁸ Srov. KOHUT, Vojtěch. Teologální ctnosti a mystická kontemplace. In KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*, s. 22. Tomuto pojetí se budeme ještě věnovat podrobněji v části 3.1.4 Mystická kontemplace a teologální ctnosti.

očišťování ducha, skrze ni se duše očišťuje a obnažuje v oblasti ducha, uzpůsobuje ho a stává se připravenou pro sjednocení lásky s Bohem.¹⁸⁹

Z předchozího textu je patrné, že kontemplace duši: *osvěcuje, rozhojňuje v ní lásku, očišťuje ji* (podřizováním smyslů duchu) a *obnažuje* a také *sjednocuje* s Bohem v lásce.¹⁹⁰

V druhém úryvku svatý Jan hovoří o kontemplaci jako o temné noci. Přesto se někteří autoři domnívají, že kontemplaci není třeba ztotožňovat s temnou nocí, protože „kontemplace se dává také formami, které noc nevyvolávají“¹⁹¹, nebo také proto, že „provází člověka i v období mezi nocí smyslu a nocí ducha, jako i po sjednocení. Spíše lze říci, že noc je bolestnou, očišťující fází kontemplace“¹⁹².

Je zde tedy duše, která postupuje ve svém duchovním vývoji stále dál. Vše se započalo velkou aktivitou duše, která chtěla vykonat mnohé všemi svými schopnostmi. Ale Bůh jí začal ukazovat jinou cestu. Předně se ji v temné noci snažil osvobodit od toho, co ji spoutávalo, a to byly její smysly, díky nimž byl v duši velký hluk, neklid – působila ona. Bůh si však přeje, aby byla ode *všeho* svobodná pro Něj. Chce ji povznést od přirozeného k nadpřirozenému, od sebe k Němu, od smyslů k duchu. Tomu všemu napomáhá právě kontemplace, nazývaná také mystickou teologií,¹⁹³ jejímž prvním a hlavním účinkem je také poznání sebe sama a své ubohosti.¹⁹⁴ Před tímto nezměrným dobrem, které se do ní vlévá, má duše zůstat nečinná, jak se o tom zmíníme v následující části, s postojem *láskyplného* uvědomění a pozornosti v Bohu.¹⁹⁵ Kontemplace, která je *láskyplným poznatkem*, tak má na duši stejný účinek, kdy i její postoj k Bohu se stává *láskyplným uvědoměním*.

¹⁸⁹ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 1,8,1.

¹⁹⁰ Srov. také tamtéž, 2,5,1.

¹⁹¹ RUIZ SALVADOR, Federico. *Temná noc* : úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, s. 26.

¹⁹² KOHUT, Vojtěch. Všeobecný úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, s. 46.

¹⁹³ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,5,1.

¹⁹⁴ Srov. CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti*, s. 120.

¹⁹⁵ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,12,8.

3.1.3. Postoj pasivního konání

Velmi důležitým tématem je rovněž postoj člověka k tomuto láskyplnému poznatku, který se vlévá do duše. Na postoji člověka velmi záleží, protože toto důvěrné sdělování Boha člověku není něčím samozřejmým, ale duše může narazit na mnohá úskalí, se kterými ji svatý Jan seznamuje a ukazuje jí, jak se jim vyhnout nebo jak se zachovat. Duše totiž tomuto proudu milostí může zabránit nebo jsou tu jiné nepříjemné okolnosti, jejichž cílem je odvést duši z této cesty jinam.

Mohli bychom si představit, že ve chvíli, kdy se do duše vlévá tento láskyplný poznatek, se duše setkává se svým Pánem, jako se svým přítelem, se svou Láskou, o kterém ví, že ji miluje, v důvěrném rozhovoru mezi čtyřma očima.¹⁹⁶ Předchozí etapu, kterou duše prošla, bychom si také mohli představit jako intenzivní rozhovor, v němž mluvila jen ona, i když místy dovolila také svému Mistru, aby k ní promlouval. Nyní prodlévá před svým Pánem způsobem, jakému ji On učí: v láskyplném uvědomění, ve vnitřní vnímavosti pro slova, která jí chce říct a kterými se jí chce také sdělit On sám. Atmosférou tohoto rozhovoru je vše prostupující ticho, pokoj, klid, intimita, naslouchání Slovu v této samotě.¹⁹⁷

Člověk na jedné straně a trojjediný Bůh na straně druhé. Bůh, který hovoří a koná, a duše, která naslouchá, ponořená do tohoto Slova, které se do ní ve víře vlévá, v uvědomění si své lásky ke svému Bohu, bez touhy cokoli pociťovat nebo vidět.¹⁹⁸ To, co se od duše žádá, je Janovo *nic*, naprosté umlknutí, žádná, ani sebemenší činnost, pasivita, která se však odehrává v jakési snaze duše o tuto pasivitu (jde o její přičinění být pasivní), proto bychom mohli hovořit o „aktivní pasivitě“¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Srov. TEREZIE OD JEŽÍŠE, sv. *Život*. Vimperk : Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991, 3,5.

¹⁹⁷ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Živý plamen lásky*, 3,34.

¹⁹⁸ Srov. tentýž. *Výstup na horu Karmel*, 2,15,2.

¹⁹⁹ Srov. KOHUT, Vojtěch. Teologální ctnosti a mystická kontemplace. In KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*, s. 22.

Tím, kdo vede tento rozhovor, je Bůh. On je a chce být nyní aktivní, hovořit k jejímu srdci, touží se jí sdělovat. Duše mám jen přijímat, neopírat se o nic, s duchem odpoutaným (ode všeho) a povzneseným nad všechno, neboť čistá kontemplace záleží jen v přijímání.²⁰⁰

Této naprosté jednoduchosti přijímání je však možné zabránit. Svatý Jan jmenuje trojí nebezpečí, tři *slepce*, kteří se duši snaží překazit tuto cestu. Jsou jimi: *duchovní učitelé*, *d'ábel* a *sama duše*.

Tématu *duchovní učitelé* a škody, které mohou způsobit, věnuje svatý Jan nebyvale mnoho místa ve třetí knize *Živého plamene lásky*. Duchovní učitelé totiž mohou mnoha způsoby, vědomě nebo nevědomě, překazit působení hlavnímu vůdci duše, kterým je Duch Svatý.²⁰¹

Druhým nepřítelem je *d'ábel*. Ten chce duši oslepit, nakolik je sám slepý. Nepřeje totiž duši ta převeliká dobra, která se jí udělují v této milostiplné kontemplaci, a je také plný závisti. Duše mu totiž v tomto svatém usebrání uniká a on nemá, jak a čím by ji chytil. Dělá všechno možné, snaží se ji rozptýlit. Usiluje o to překazit tuto pasivitu duše a snaží se ji přivést k činnosti smyslů.²⁰²

Třetím nepřítelem či *slepce*m je nakonec *sama duše*, která, když nechápe, sama se vyrušuje a škodí si. Místo aby setrvala v mlčenlivém klidu, jak to chce Bůh, snaží se pracovat obrazotvorností a rozumem.²⁰³ V tomto stavu kontemplace je totiž pro duši jakákoli její činnost velkou škodou. Ať jde o mohutnosti, jejichž činnost má zcela ustat, o meditaci, ke které se nemá již vracet, nebo o jakékoli rozlišené úkony, které nejsou úměrné přijetí tohoto poznatku, který, jak jsme si řekli, je obecný, neboť se v něm uděluje Bůh... Všechny tyto přirozené činnosti jen působí velký hluk v tomto hlubokém tichu a mlčení, proto je třeba, aby duše ve své přirozenosti naprosto umlkla, aby mohla naslouchat svému Pánu.²⁰⁴

²⁰⁰ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Živý plamen lásky*, 3,36.

²⁰¹ Srov. tamtéž, 3,62.

²⁰² Srov. tamtéž, 3,63.

²⁰³ Srov. tamtéž, 3,66.

²⁰⁴ Srov. tamtéž, 3,34.

Postoj pasivity je ze strany duše tím, co je při mystické kontemplaci na výsost důležité a zásadní. Člověk, s nímž takto hovoří Pán, má být ve vztahu k Němu čirou pohostinností a pasivitou. Duch Svatý tu naplňuje všechny úkony a pohybuje při nich duší.²⁰⁵ V kontemplaci se sděluje a vše v duši koná Bůh sám.

3.1.4. Mystická kontemplace a teologální ctnosti

Při pohledu na mystickou kontemplaci a teologální ctnosti si můžeme povšimnout určitých *podobností i rozdílů*.

Jak božské ctnosti, tak mystická kontemplace jsou *vlité* dary milosrdné Lásky, vycházející ze zamilovaného pohledu Boha na člověka. Toužebně očekávanou odpovědí Boha na tento pohled Lásky je též láskyplný pohled člověka do Boží tváře.

Bůh sám vede každého člověka cestou, na níž má dojít k co největší plnosti lásky a štěstí, jak to bylo od věčnosti vepsáno v Božím Srdci. Cesta každého člověka k této plnosti je jiná a jen Bůh ví, jak každého člověka utvořil, co do něj vložil a jaký plán s ním má... Dar Lásky – božské ctnosti – však zůstává společný všem. Je to dar, který přesahuje jakákoli možná dělení na nedokonalé či dokonalé, prosté věřící či mystiky, atd., tento dar vše přikrývá a je životodárným pramenem, z něhož čerpá jak mystik, stoupající stezkou hory Karmel ducha dokonalosti ke sjednocení s Bohem v lásce, tak prostý věřící žijící věrně svůj každodenní život s Bohem.

Stejně tak je tomu s darem kontemplace, již Bůh člověku může udělit na určitém úseku cesty ke sjednocení a která není nikdy myslitelná bez působení teologálních ctností.²⁰⁶ Velmi intenzivně se tyto ctnosti projevovaly zvláště při očišťování tří mohutností, paměti, rozumu a vůle,

²⁰⁵ Srov. SICARI, Antonio Maria. „Jan od Kříže“. In BORRIELLO, Luigi (ed.). *Slovník křesťanských mystiků*, s. 439.

²⁰⁶ Srov. MOIOLI, Giovanni. „MYSTIKA KŘESŤANSKÁ“. In DE FIORES, Stefano, a GOFFI, Tullo. *Slovník spirituality*, s. 544n; KOHUT, Vojtěch. *Mystikové a církev. Teologické texty*, 2006, roč. 17, č. 2, s. 83–85.

kdy se od duše očekávala spíše její aktivita, i když také ve spojení s pasivním postojem. Víra pak působila *zatemnění* v rozumu, naděje *vyprázdňení* v paměti a láska *obnažení* ve vůli. Když pak svatý Jan od Kříže definuje mystickou kontemplaci, která je „počátkem mystického života“²⁰⁷ a při níž je naopak zdůrazňován pasivní postoj přijetí tohoto daru, uvádí tytéž přívlastky (tj. účinky) jako u teologálních ctností. Můžeme se tedy domnívat, že jde o „mystickou formu“ či „modalitu“ jejich prožívání.²⁰⁸

Mystická kontemplace tak souvisí s vírou, neboť jde o mystický *poznatek (notitia)* – víra je také jediný způsob, jakým se tento poznatek přijímá²⁰⁹ –, s láskou, neboť tento poznatek je *láskyplný (amorosa)* i s nadějí, třebaže Jan o této ctnosti hovoří nejméně a toto téma ve svých spisech nerozvíjí, protože tento *láskyplný poznatek* v člověku *živí naději do budoucna a uzdravuje minulost*.

Toto chápání vlité kontemplace jako mystického způsobu prožívání teologálních ctností víry, naděje a lásky, by ovšem v praxi mohlo představovat poměrně významné východisko k řešení jinak velmi spletené otázky takzvaného „mystického problému“ (zvaného kvůli dlouhodobě trvajícimu sporu různých škol, které se k tomuto tématu – a to mnohdy velmi zaníceně – vypovídaly, též *querelle mystique*, tj. „mystický spor/zápas“): je křesťanská mystika nutná ke svatosti či nikoli?²¹⁰

Ignaciánská škola v minulosti odpovídala: NE, poněvadž věřící křesťan může dojít ke svatosti, aniž by se stal mystikem. Tím však zavdávala podnět k námitkám: Existuje tedy dvojí „kvalita“ duchovního života a dvojí „typ“ křesťana? Znamená to, že mezi asketickou a mystickou fází života dochází k radikálnímu zlomu a diskontinuitě v prožívání?

Dominikánská škola odpovídala: ANO, poněvadž duchovní život je jen jeden, a proto se mystiky musejí stát všichni křesťané, chtějí-li dojít

²⁰⁷ KOHUT, Vojtěch. Teologální ctnosti a mystická kontemplace. In KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*, s. 22.

²⁰⁸ Srov. tamtéž.

²⁰⁹ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 1999, 2,10,4.

²¹⁰ Srov. KOHUT, Vojtěch. Úvod do křesťanské mystiky. In BORRIELLO, Luigi (ed.). *Slovník křesťanských mystiků*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2012, s. 16–24.

k dokonalosti. To však právem vyvolávalo námitky: Můžeme v případě světců, u nichž nenacházíme dar vlité kontempace, hovořit o tom, že jsou mystiky? V čem takto chápaná mystika spočívá? A nevrací rozdíl mezi nekontemplativním a kontemplativním mystikem dilema k jeho počátku? Pokud budeme chápat vlitou kontemplaci jako mystický způsob prožívání teologálního života, základ a kritérium rozvoje každého duchovního života zůstane jeden a tentýž: víra, naděje a láska. Odlišný způsob prožívání u nemystiků a mystiků (tj. buďto prvořadě aktivní nebo prvořadě pasivní) nás přitom nebude nutit k představě radikální diskontinuity duchovního rozvoje ani jeho odlišné „kvality“ a zároveň uchová smysluplným rozlišování těchto dvou typů křesťanů.

3.2. Teologální ctnosti a mystická kontempace v poezii svatého Jana od Kříže

K tématu teologálních ctností a mystické kontempace nám svatý Jan zanechal mnoho řádků ve svých spisech, které jsou často komentářem k básním, jež vytryskly z Janova srdce zamilovaného do Boha a jsou původním zdrojem jeho nauky. Na jejich základě poté objasňoval, na přání jemu blízkých osob, které toužily hlouběji proniknout do jeho básní, o čem pojednávají.

V básních svatého Jana, v nichž „se slila odvěká biblická tradice s tradicí básnickovy současnosti, s nejryzejší kultivovanou i lidovou lyrikou španělské renesance“²¹¹, můžeme najít i takové, které se vztahují právě k teologálním ctnostem i mystické kontemplaci. Jejich porovnání nám tak může posloužit k potvrzení výše představeného paralelismu mezi vírou, nadějí a láskou na straně jedné, a vlitou kontemplací na straně druhé, a to básnickým jazykem, vyjadřujícím osobní zkušenost světce.

²¹¹ FORBELSKÝ, Josef. Úvodem. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Poezie sv. Jana od Kříže*. 3. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 6–7.

Nejdříve se podíváme na báseň *Bez opory a s oporou* (*Sin arrimo y con arrimo*), o době jejíhož vzniku nevíme nic jistého, zato je jisté, že její jednotlivé strofy představují teologální ctnosti, a následně se zastavíme u básně *Vstoupil jsem, kde jsem nevěděl* (*Entréme donde no supe*), která je zřejmě první Janovou poezií, kterou napsal pod bezprostředním vlivem první zkušenosti kontemplace.

3.2.1. Báseň *Bez opory a s oporou*

Sin arrimo y con arrimo

*Sin arrimo y con arrimo,
sin luz y a oscuras viviendo,
todo me voy consumiendo.*

1. Mi alma está desasida
de toda cosa criada,
y sobre sí levantada,
y en una sabrosa vida
sólo en su Dios arrimada.
Por eso ya se dirá
la cosa que más estimo,
que mi alma se ve ya
sin arrimo y con arrimo.

2. Y, aunque tinieblas padezco
en esta vida mortal,
no es tan crecido mi mal,
porque, si de luz carezco,
tengo vida celestial;

*Bez opory a s oporou*²¹²

*Bez opory a s oporou,
beze světla v temnotách žiji
a celý se v sobě stravuji.*

Moje duše je oproštěná
od každé stvořené věci
a nad sebe povznesena;
a v příjemném životě
pouze v Bohu opřená.
Tím se už prozradí,
čeho si nejvíc vážím,
že má duše vidí již
bez opory a s oporou.

A třebaže trpím temnotami
v tomto smrtelném životě,
mé zlo až tak nevzrostlo,
neboť chybí-li mi světlo,
mám nebeský život,

²¹² Dosud nepublikovaný překlad V. Kohuta.

porque el amor da tal vida,
cuando más ciego va siendo,
que tiene al alma rendida,
sin luz y a oscuras viviendo.

vždyť láska dává takový život,
když se stává slepější,
že duši přemáhá,
(takže ta) *bez světla a v temnotách žije.*

3. Hace tal obra el amor,
después que le conocí,
que, si hay bien o mal en mí,
todo lo hace de un sabor,
y al alma transforma en sí;
y así, en su llama sabrosa,
la cual en mí estoy sintiendo,
aprieta, sin quedar cosa,
todo me voy consumiendo.

Toto dílo koná láska
poté, co jsem ji poznal,
že ač je ve mně dobro nebo zlo,
všemu dává stejnou chuť
a duši přetváří v sebe,
a tak v tomto příjemném plameni,
který v sobě pociťuji,
hbitě, aniž by cokoli zůstalo,
celý se v sobě stravuji.

Básni, jejíž strofy, jak jsme řekli, mají představovat jednotlivé teologální ctnosti, předchází trojverší, které nás uvádí do celé básně. Znamená to tedy, že jde o takzvanou glosu, v níž jednotlivé strofy rozvíjejí nebo komentují část, případně celek úvodního motivu. V tomto případě je to vždy jeden z jeho veršů, který je následně rozvinut ve vlastní strofě. Tím se nám nabízí nejen představení jednotlivých ctností (v jednotlivých strofách), nýbrž i celkový *teologální rozvoj* (vyjádřený úvodním motivem):

Svatý Jan od Kříže, věrný své nauce a pravdivý ve všem, co předával, je tím, který žije svobodně, *bez opory i s oporou*. I v naprosté temnotě, bez náznaku světla, zůstává klidný, sám v sobě stravován. Tento úvodní motiv v básni dále komentuje a rozvíjí.

První sloku svatý Jan překvapivě věnuje druhé teologální ctnosti, naději, které jinak ve svých spisech věnuje velmi málo místa; na rozdíl od víry nebo lásky zůstává naděje upozaděna.

Janova duše je *oproštěná* od všeho stvořeného i nestvořeného, na ničem nelpí, je povznesena i nad sebe. Ctnost naděje dává duši

životnost a smělost a povznesení k věcem věčného života, takže všechno, co dává svět, se jí zdá bezcenné. Srdcem neulpívá na ničem, ani nedoufá v nic z toho, co ve světě je nebo být má, a žije oděna nadějí pouze na život věčný. Natolik má srdce povznesené nad svět, takže se světa nemůže dotknout, ani se v něm zakořenit, ba dokonce k němu nedosáhne ani pohledem.²¹³

Janova duše již není svazována žádostmi, které by jí zmítaly, ale, jak poznamenává svatý Jan v komentáři k *Hůrce dokonalosti*, nachází se v centru své pokory, je pokojná, odevzdaná, opřená pouze v Bohu. „Neustále se dívá k Bohu a očima neulpí na ničem jiném a nic pro ni neplatí, jen On jediný.“²¹⁴ Jan si tohoto stavu nesmírně váží, protože ví, jaká bouřlivá cesta tomuto pokoji předcházela, kolik úsilí bylo třeba vynaložit, aby se od všeho oprostil a jak velkou milostí byly temnoty noci, do kterých ho Bůh halil. Nyní svůj stav může jen opěvovat jako vzácný dar, který mu Bůh chtěl dát a na jehož přijetí ho po celou dobu připravoval očišťováním paměti, jak bylo zmíněno v části věnující se operativní dvojici naděje-paměť.

Janova paměť je vyprázdněná, vzpomínky jej již netrápí ani neděsí, ať už se vztahují k prožité minulosti nebo k očekávání toho, co má přijít. Vše, co bylo i co má přijít, i Jan sám je v rukou Božích, svůj život prožívá v důvěře v Božího Syna, který ho miloval a za něj se obětoval.²¹⁵

Další teologální ctností, která tvoří operativní dvojici s rozumem, je víra, a právě o ní svatý Jan promlouvá ve druhé strofě básně. Tím, co jej upoutává a co předně vnímá ve vztahu k této druhé ctnosti, je temnota. Protože víra přesahuje veškeré schopnosti rozumu, je pro duši tmou.²¹⁶ A protože „Bůh je světlo a není v něm žádná temnota“²¹⁷, dává člověku jen světlo. Tak i víra, která je božskou ctností, to znamená, že je božského původu, je světlo. Avšak pro lidskou přirozenost porušenou hříchem,

²¹³ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,21,6.

²¹⁴ Srov. tamtéž, 2,21,7.

²¹⁵ Srov. Gal 2,20.

²¹⁶ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,3,1.

²¹⁷ 1 Jan 1,5.

kteřá již není schopná bezprostředně vnímat toto jasné světlo, je jasná a zářící víra tmou. Víra zůstane pro člověka takto zastřená temnotou, dokud bude žít *v tomto smrtelném životě*.

Svatý Jan však vzápětí dodává, že tato situace není tak špatná, jak by se mohlo zdát, neboť světlo zůstane vždy světlem, i když je člověk vnímá jako tmou. Ve víře tak žije vždy *nebeským životem*. Jestliže má být tedy rozum sjednocen s Bohem v lásce, je třeba jej očistit vírou skrze zatemnění rozumu, aby byl obnažen od všech poznatků, přirozených i nadpřirozených, a duše tak mohla být odpoutaná, obnažená, čistá a prostá, bez jakéhokoli svého způsobu.²¹⁸

Světlo víry, ve kterém se člověku sděluje Bůh, však duši pro svou přemíru světla nejen zatemňuje, ale také oslepuje. Čím více je duše svobodná pro Boha, aby On sám mohl hýbat její duší, a čím méně duše na čemkoli lpí, tím více na ni mohou dopadat paprsky Slunce a oslepovat ji svou září, takže i ona se stává božskou září, která ji přemáhá. Aby však na sebe klidně nechala dopadat toto světlo a úkony rozumu od něj neuhýbala, je třeba jeho důkladné očištění. Tak duše žije pouze ve víře, oslepená jasnem. „Je tedy jasné, že víra je pro duši temná noc, a tímto způsobem jí dává světlo, a čím více ji zatemní, tím víc světla jí dá ze sebe. (...) Proto byl předobrazem víry oblak, který od sebe odděloval izraelské syny a Egypťany na břehu Rákosového moře, o němž Písmo říká, že *erat nubes tenebrosa et illuminans noctem* (Ex 14,20), to znamená, že onen oblak byl temnotou a osvětlením noci.“²¹⁹

Láska pak v tomto úryvku vystupuje jako věrná družka víry, „protože víra, která je božským tajemstvím, (...) je nohama, po kterých jde duše k Bohu, a láska vůdcem, který ji usměřňuje“²²⁰. Závěr druhé strofy básně jen opakuje její úvod, kde svatý Jan opět zdůrazňuje, že, oděn vírou, *bez světla a v temnotách žije*.

²¹⁸ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,16,6.

²¹⁹ Tamtéž, 2,3,4.

²²⁰ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 11,1.

V třetí sloce svatý Jan uzavírá triádu teologálních ctností láskou, která „všechno spojuje k dokonalosti“²²¹. V této lásce, která očišťuje vůli, aby se mohla plně sjednotit s Bohem a která skrytě všechno koná, můžeme hledat zahalenou tvář Krista, kterého svatý Jan od Kříže nade vše miloval, jak nám to odhaluje v jednom krátkém výroku: „Co dovede ten, kdo nedovede trpět pro Krista?“²²² V něm můžeme spatřit, jaký vztah měl ke svému Ženichu a jak mnoho Ho miloval, když z lásky k vtělenému Slovu dokázal snášet všechna příkoří, jak jsme o nich pojednali v první části práce.

Veškeré dílo v člověku koná láska. Její pravou podobu však odhalil až při setkání s Kristem, v němž *poznal Lásku*. Také v části věnující se mystické kontemplaci, jsme narazili na spojení *poznání a lásky*, když jsme uváděli definici mystické kontemplace, která je „láskyplné poznání vlité Bohem“²²³, a zdůraznili jsme, že je třeba utiшит činnost všech mohutností a tento poznatek přijímat pasivně, tzn. nechávat se obdarovat. Nejde tedy o poznání vyprodukované vlastní činností, ale poznání darované Láskou, nebo spíše o Lásku, která se dala poznat.

Svatý Jan od Kříže, vědom si své slabosti a hříšnosti i toho dobrého, co je s pomocí Boží milosti schopen vykonat, ví, že toto všechno příkrývá a v sebe přetváří právě tato jedna jediná Láska, která je stále táž, od věčnosti i v každém čase má a všemu dává stále stejnou chuť. Tato láska duši přetváří v sebe, až nakonec duši očistí do té míry, že v ní může silně žhnout *příjemný plamen*. O tomto plameni zpívá svatý Jan v jiné básni, *Ó, živý plameni lásky!*, z níž bychom rádi uvedli alespoň první strofu, v níž je naznačeno, jak básník vnímá působení tohoto žhnoucího plamene lásky Ducha Svatého, který tento plamen symbolizuje:²²⁴

Ó, živý plameni lásky,
který něžně zraňuješ

²²¹ Kol 3,14.

²²² Výroky o světle a lásce. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, č. 186.

²²³ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,18,5.

²²⁴ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Živý plamen lásky*, 1,6.

v nejhlubším středu mé duše!
Když už nejsi bolestivý,
Skonči už, chceš-li,
protrhni závoj tohoto
sladkého setkání.²²⁵

V tomto důvěrném sjednocení s Bohem v lásce již plamen v duši mocně plápolá a něžně ji zraňuje a přibližuje ji věčnosti, která se jeví nadosah. Tento plamen pak zahrnuje vše, proniká vše a nezůstává mu nic vnitřního skryto, žádné utajené zákoutí duše, ale duše se v něm celá stravuje. I na vrcholu sjednocení zůstává vztah mezi Bohem a duší dynamický a stále se rozvíjí, stejně jako tento plamen, který mění barvy nebo svou intenzitu, protože „láska se může časem a cvičením vytríbit (...) a mnohem více se upevnit; asi tak, jako když oheň zapálil dřevo a už je přetvořil v sebe a je s ním sjednocen, přece jen, když se oheň rozněcuje, dá se mu k tomu čas, rozpálí se mnohem víc a rozplamení, až z něho létají jiskry a šlehají plameny“²²⁶.

Nakonec, v tomto sjednocení s Bohem v lásce, se člověk nově zrozený a očištěný vrací do lůna Nejsvětější Trojice a nejenže žije, ale i *dýchá* novým životem. Dech života, který mu byl Bohem dán při stvoření,²²⁷ se proměňuje v dech Ducha Svatého, takže duše dýchá tímž dechem lásky, kterým Otec dýchá v Synu a Syn v Otci²²⁸ a které je plné dobra a slávy.²²⁹

²²⁵ Ó, živý plameni lásky. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Živý plamen lásky*, 3,28.

²²⁶ Předmluva. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Živý plamen lásky*, 3.

²²⁷ Srov. Gn 2,7.

²²⁸ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 39,3.

²²⁹ Srov. tentýž. *Živý plamen lásky*, 4,17.

3.2.2. Báseň *Vstoupil jsem, kde jsem nevěděl*²³⁰

Jedná se zřejmě o první dochovanou báseň svatého Jana od Kříže, rovněž glosu, která vznikla pravděpodobně před uvězněním v Toledu (1577/1578).²³¹ Jak napovídá krátký vpisek pod názvem básně, byla napsána v *extázi silné kontemplace*. Můžeme se tak podívat, jak světec sám prožíval pronikání onoho *láskyplného poznatku*, co v něm toto pronikání vyvolávalo a jaké byly verše, které tryskaly z jeho srdce při tomto skrytém setkání s Bohem.

²³⁰ KOHUT, Vojtěch. Báseň *Vstoupil jsem, kde jsem nevěděl*. In KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*, překlad V. Kohuta, s. 1–2.

²³¹ Srov. tamtéž, s. 1.

Entréme donde no supe

*[Coplas hechas sobre un extásis
de alta contemplación]*

*Entréme donde no supe,
y quedéme no sabiendo,
toda ciencia trascendiendo.*

1. Yo no supe dónde entraba,
pero cuando allí me vi,
sin saber dónde me estaba,
grandes cosas entendí;
no diré lo que sentí,
que me quedé no sabiendo,
toda ciencia trascendiendo.

2. De paz y de piedad
era la ciencia perfecta,
en profunda soledad
entendida, vía recta;
era cosa tan secreta,
que me quedé balbuciendo,
toda ciencia trascendiendo.

3. Estaba tan embebido,
tan absorto y ajenado,
que se quedó mi sentido
de todo sentir privado,
y el espíritu dotato
de un entender no entendiendo,
toda ciencia trascendiendo.

4. El que allí llega de vero

Vstoupil jsem, kde jsem nevěděl

*[Popěvky napsané o extázi
silné kontemplace]*

*Vstoupil jsem, kde jsem nevěděl,
a zůstal jsem v nevědění,
každou vědu překračuje.*

Já jsem nevěděl, kam jsem vcházel,
ale když jsem se tam uviděl,
aniž bych věděl, kde jsem byl,
velké věci jsem pochopil;
neřeknu, co jsem pocítil,
vždyť jsem zůstal v nevědění,
každou vědu překračuje.

Pokoje a zbožnosti
byla to dokonalá věda,
v hluboké samotě
pochopená přímou cestou;
byla tak tajnou věcí,
že jsem setrval v koktání,
každou vědu překračuje.

Byl jsem tak uchvácený,
pohlcen a odcizený,
že zůstal můj smysl
všeho cítění zbavený,
a duch obdařený
chápaním v nechápaní,
každou vědu překračuje.

Ten, kdo tam vskutku dospěje,

de sí mismo desfallece;
cuanto sabía primero
mucho bajo le parece;
y su ciencia tanto crece,
que se queda no sabiendo,
toda ciencia trascendiendo.

5. Cuanto más alto se sube,
tanto menos se entendía,
que es la tenebrosa nube
que a la noche esclarecía:
por eso quien la sabía
queda siempre no sabiendo,
toda ciencia trascendiendo.

6. Este saber no sabiendo
es de tan alto poder,
que los sabios, arguyendo,
jamás le pueden vencer;
que no llega su saber
a no entender entendiendo,
toda ciencia trascendiendo.

7. Y es de tan alta excelencia
aqueste sumo saber,
que no hay facultad ni ciencia
que le puedan emprender;
quien se supiere vencer
con un no saber sabiendo,
irá siempre trascendiendo.

8. Y, si lo queréis oír,
consiste esta suma ciencia

ze sebe umdlévá;
co znal dříve,
se mu zdá mnohem nižší;
a jeho věda tak roste,
že zůstává v nevěděni,
každou vědu překračuje.

Čím výše se vystupuje,
tím méně se chápalo,
což je temný mrak,
který ozařoval noc,
proto ten, kdo jej znal,
trvá stále v nevěděni
každou vědu překračuje.

Toto vědění v nevěděni
je tak vznešené moci,
že ji moudří rozumováním
nikdy nemohou porazit;
neboť nedospívá jejich vědění,
k nechápání v pochopení,
každou vědu překračuje.

A je tak vznešené skvělosti
toto nejvyšší vědění,
že není schopnosti ani vědy,
které by ji mohly napadnout;
kdo se umí přemoci
nevěděním ve vědění,
půjde stále v překročení.

A pokud byste to chtěli slyšet,
spočívá tato svrchovaná věda

en un subito sentir	ve vznešeném pociťování
de la divinal esencia;	božské bytnosti;
es obra de su clemencia	je dílem jeho vlídnosti,
hacer quedar no entendiendo	působit, že se setrvává v nechápání,
<i>toda ciencia transcendiendo.</i>	<i>každé vědy překročení.</i>

V úvodním motivu, který předchází samotné básni, je naznačeno, že svatý Jan *vstoupil* na místo, které dosud neznal a které se otevřelo jeho očím a jeho poznání. Zůstal stát v oněmění a úžasu, s vědomím, že to, co se mu dává poznat, překračuje vše, co mohl za svůj dosavadní život nastudovat nebo pochopit. A tak, když udílí duchovní rady, neváhá nabádat duše, které doprovázel, i ty, kterým vysvětlovat výstup na horu Karmel pomocí náčrtku *Hůrky dokonalosti*, aby, pokud touží dojít k tomu, co neví, co je skryté rozumu a co každou lidskou myšlenku přesahuje, šly cestou, kde neví.²³² To znamená, aby se nechaly vést Bohem a důvěřovaly Mu. Toto nevědění, tedy sdělování Boží moudrosti, pak *každou vědu překračuje*, a právě tento poslední verš úvodního motivu tvoří rovněž závěr každé strofy.

V první sloce začíná Janův příběh objevování místa, na které *vcházet*. Tím, že vchází na jiné místo, které dosud nepoznal, vychází také sám ze sebe, z vlastního středu, ze svých omezení, ze svého předchozího běžného vědomí; je ze sebe vytažen láskou jiné osoby.²³³ Veden Láskou, ocitá se na místě, kde, vzdálen svému já, pohlíží sám na sebe. Zcela nově se nachází, dosud nepoznaným způsobem, v sobě samém, *bez opory* přirozených schopností *i s oporou* v teologálních ctnostech, víře, naději a lásce, které jsou jeho věrnými přáteli i na tomto nově objeveném místě.

Je mu dáno bez jakéhokoli vlastního úsilí pochopit *velké věci*, které odpovídají skrytému rozhovoru mezi Milovaným a milovanou,

²³² Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 1,10,11.

²³³ Srov. GARCÍA, Salvador Ros. *Mystika a poezie : základní charakteristiky mystické zkušenosti v básni Vstoupil jsem, kde jsem nevěděl sv. Jana od Kříže* [online], [cit. 2013-03-29]. Dostupné z: <<http://ktf.cuni.cz/~kohut/st/ros.doc>>.

vzájemnému sdělování lásky. A přestože je mu dáno tyto *velké věci* chápat, stále zůstává v nevěděni, takže není schopen vyjádřit, co pociťuje. Toto nevěděni je blažené a přesahuje možnosti každého lidského, tzn. omezeného poznání. Tajemná Moudrost se totiž „sdílí a vlévá do duše láskou, což nastává tajemně a zastřeno před činností rozumu a všech ostatních schopností. (...) Duch Svatý ji vlévá a posvěcuje jí duši, (...) aniž by věděla, aniž by chápala, jak se to děje, (...) protože Mistr, který ji učí, je bytostně uvnitř duše, kam nemůže dosáhnout ďábel, ani přirozené smysly, ani rozum“²³⁴.

V následující strofě autor předkládá tři podstatné známky této *dokonalé vědy*, kterými jsou *pokoj*²³⁵ a *zbožnost*, což jsou synonyma svatosti, nakolik odpovídá působení Ducha Svatého, *samota*, skrytá niternost, samotné nitro ducha,²³⁶ již opěvuje také v básni *Kam ses ukryl, Milovaný: V samotě žila / a v samotě již postavila své hnízdo, / a v samotě ji vedl / o samotě její drahý, / zraněný rovněž v samotě lásky*²³⁷, a její bezprostřední udílení – *přímá cesta*.²³⁸ V této přímé cestě můžeme spatřovat také střední *stezku hory Karmel ducha dokonalosti*, která vede *přímo*, bez odboček a bloudění, k vrcholu hory Karmel, která je charakterizována šesterým *nic*, jež charakterizuje i pasivní charakter mystické kontemplace, kdy není třeba ničeho, pouze přijímat vlitý láskyplný poznatek.

Tato *dokonalá věda* je tak niterná a skrytá, nepoznaná a zároveň ve svém poznávání, které je dáno jen Boží milostí, stále nová, takže člověk před ní stojí v němém úžasu, neschopen slova, hluboce zasažen. Je tu Janova velká touha alespoň v jediné hlásce vyslovit, co prožívá, co vidí nebo co je mu dáno pochopit, ale lidsky toho není schopen, protože to

²³⁴ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,17,2.

²³⁵ Když svatý Jan hovoří o kontemplaci ve svých komentářích, na mnoha místech, jako jednu z vlastností, zdůrazňuje právě pokoj. Srov. např. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 1,10,6; *Výstup na horu Karmel*, 2,14,2, 2,15,2; *Živý plamen lásky*, 3,43, 3,65.

²³⁶ Srov. GARCÍA, Salvador Ros. *Mystika a poezie* [online], [cit. 2013-03-29]. Dostupné z: <<http://ktf.cuni.cz/~kohut/st/ros.doc>>.

²³⁷ Písně mezi duši a Snoubencem. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň*, 28,1.

²³⁸ Srov. GARCÍA, Salvador Ros. *Mystika a poezie* [online], [cit. 2013-03-29]. Dostupné z: <<http://ktf.cuni.cz/~kohut/st/ros.doc>>.

naprosto přesahuje všechny jeho schopnosti a dary, takže může jen koktat a snad být i v rozpacích nad tímto zábleskem nebe, který se mu uděluje. Toto nekonečné vědění a skryté tajemství, plné míru, lásky a tichosti, je ukryto v božské hrudi, v níž Bůh vyučuje této povznesené vědě, jež rozněcuje srdce.²³⁹

Svatý Jan od Kříže zůstává v *extázi silné kontemplace uchvácený, pohlcen a odcizený*, zcela ponořen do Božích tajemství, je povznesen nad všechno stvořené i nad sebe sama, *unesen* Bohem na místa, která mu Bůh toužil ukázat. Nechává se svým Bohem unášet, nechává se pohltit, uchvátit a vděčně přijímá i vlastní odcizení, jen pro tuto chvíli, kdy může zahlédnout Boží tvář. Opět si zde můžeme povšimnout pasivního postoje, který je pro přijímání vlitého láskyplného poznatku tak podstatný.

Jak po tom vždy svatý Jan toužil, naplňuje se zde jeho touha, aby umlkla veškerá činnost smyslů a jeho duch mohl být obdarováván, aniž by právě ony smysly klady tomuto pasivnímu přijetí Božích milostí na vrcholu kontemplace překážky. Opět zdůrazňuje, že na těchto výšinách přebývá *chápaním v nechápaní* (*de un entender no entendiendo*), neboť „Bůh ve skrytosti duši učí a vzdělává k dokonalosti lásky, aniž ona cokoli dělá nebo chápe jak“²⁴⁰.

Zatímco v prvních třech strofách mluvil světec v první osobě jednotného čísla, ve čtvrté strofě se posouvá podmět do třetí osoby. „Mystický básník nemluví již bezprostředně o sobě samém, nýbrž z didaktických důvodů, totiž, aby přivedl čtenáře k této *dokonalé vědě*, svou zkušenost zevšeobecňuje.“²⁴¹

Na místě, kde se ocitl, *umdlévá*, stejně jako snoubenka v *Písni písní*, když ji král uvedl do svých komnat, kde bude jásot, radost z Krále a připomínka Jeho laskání, které je opojnější než víno.²⁴² Tak i v kontemplaci Král uvádí svatého Jana do svých komnat, kde je pouze

²³⁹ Srov. Výroky o světle a lásce. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence*, č. 138.

²⁴⁰ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,5,1.

²⁴¹ GARCÍA, Salvador Ros. *Mystika a poezie* [online], [cit. 2013-03-29]. Dostupné z: <<http://ktf.cuni.cz/~kohut/st/ros.doc>>.

²⁴² Srov. Pís 1,4.

Boží láska, z jejíž přemíry člověk *umdlévá*, a vše, celý jeho život až do této chvíle, než vstoupil do komnat Krále, je *mnohem nižší*, neboť zde se vyučuje věda Lásky, která, ač poznaná, přece je nepoznaná, neboť je věčná, tzn. že i její poznávání je věčné. A moudrosti, která se živí Láskou, se nabývá opět jen *v nevědění (no sabiendo)*. „Neboť toto zastřené patření v temnotách kontemplace vlévá do duše lásku a moudrost společně, každému podle jeho hlubokosti a potřeby.“²⁴³

Čím výše se pak vystupuje na vrcholek hory Karmel, tím méně se chápe, protože člověk se blíží k místu, kde přebývá jen čest a sláva Boží.²⁴⁴ Žádné lidské chápání není schopné tohoto Boha rozumem pojmout nebo pochopit. Tím spíše je třeba ve vztahu k Bohu rozum upozadit, čím blíže se k Němu kráčí, vždyť je zde Někdo, kdo je mnohem více než král Šalomoun.²⁴⁵

V páté strofě je také zdůrazněn bezpečný vůdce duše, *temný mrak*, který *ozařoval noc*, o němž jsme se zmínili v druhé části práce, když jsme se zabývali působením jednotlivých teologálních ctností. Tento *temný mrak* byl pro Izraelity předobrazem víry, když je na břehu Rákosového moře odděloval od Egypťanů: pro jedny byl temnotou, druhým osvětloval noc.²⁴⁶ Stejně tak je tomu s vírou, která je temným a tmavým oblakem pro duši, který ji svou temnotou osvětluje a dává světlo její temnotě.²⁴⁷

Proto ten, kdo ve svém životě kráčí spojen s Bohem ve víře a zná tuto cestu teologálních ctností, ví, že je to cesta spíše nechápání než chápání, vyjadřující věrnost Bohu a také skromnost nechtít nic chápat ani netoužit po žádném poznání. Jenom tak se dospěje k tomu, že toto veškeré poznání, které se člověku nabízelo a které odmítal z lásky k Bohu,

²⁴³ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc*, 2,12,2.

²⁴⁴ Srov. KOHUT, Vojtěch. Úvod. In JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, s. 11.

²⁴⁵ Srov. Mt 12,42.

²⁴⁶ Srov. Ex 14,20.

²⁴⁷ Srov. JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,3,4–5.

když překračoval sám sebe a cvičil se v lásce k Bohu, bude mít, ale nikoli vlastním úsilím, nýbrž jako svobodný dar Lásky.²⁴⁸

I v následující strofě se rozvíjí motiv prostupující celou básní: *vědění v nevědění*. Tento dar kontemplace je svobodným darem Božím, i když se člověk může cvičit a podílet se svým úsilím na tom, aby Bůh mohl tento dar udělit. Přece zůstává darem, bez Božího obdarování by žádné lidské úsilí nestačilo. Dar kontemplace, ta nejvznešenější věda, která se dotýká Božích výšin, je otevřena každému člověku a jen Bůh ve své nezměrné moudrosti a svobodě do ní uvádí toho, koho si do ní přeje uvést. Není vyhrazena *moudrým*, kteří o Bohu pouze spekulují a snaží se ho *porazit* pouhým *rozumováním*. Moudrost, která se zde dává, není moudrost lidská, ale moudrost Boží. Jakákoli moudrost lidská je pravou moudrostí jen do té míry, v jaké má účast na Boží moudrosti, která jediná je pravdivá a skutečná.

Vrcholy kontemplace jsou skryty moudrým a rozumných, a jsou zjeveny maličkým,²⁴⁹ Božím dětem, které vznešené Boží dary přijímají pokorně a v prostotě srdce. Jedině tato věda, *vědění v nevědění* (*saber no sabiendo*), je pravou vědou na rozdíl od vědy čistě lidské, která k tomuto *nechápaní v pochopení* (*no entender entendiendo*) nedospívá. „Temné a povšechné poznání je jenom jedno, a to je kontemplace, která se dává ve víře.“²⁵⁰

V sedmé strofě opět svatý Jan opěvuje toto *nejvyšší vědění*, které je ničím neotřesitelné – *není schopnosti ani vědy, které by ji mohly napadnout* – neboť je plné moudrosti. K závěru strofy můžeme nahlédnout také plody úsilí světce o vlastního *popření* (*negación*), které vede k tomu, že člověk *půjde stále v překročení*, nebude se ohlížet zpět, ani se nenechá spoutat obavami, ale kráčí k cíli s jediným slovem, které nosí na rtech – *Ty*. Stoupá k vrcholu a zároveň se noří do bezedných

²⁴⁸ „A když dojdeš k tomu, že to budeš úplně mít, musíš to mít tak, že nebudeš chtít nic. Protože chceš-li ve všem něco mít, nemáš svůj poklad čistě v Bohu.“ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 1,13,12.

²⁴⁹ Srov. Mt 11,25; Lk 10,21.

²⁵⁰ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,10,4.

hlubin Moudrosti. „Jak nesmírná je hloubka Božího bohatství, jeho moudrosti i vědění! Jak nevyzpytatelné jsou jeho soudy a nevystopovatelné jeho cesty!“²⁵¹

Duše se tedy odívá také ctností *naděje*, která očistila její paměť, takže může kráčet po vlnách kontemplanace klidněji, tišeji a ve větší důvěře, nerozrušována vzpomínkami nebo obavami, vždyť celou svou naději složila v Hospodina.²⁵²

V poslední strofě svatý Jan od Kříže oslovuje všechny čtenáře své básně a nabízí, že jim rád odhalí, pokud chtějí, v čem *spočívá tato svrchovaná věda*, která se mu odhalila *chápaním v nechápaní*. Spočívá *ve vznešeném pociťování božské bytnosti*. Svatý Jan stojí před Božstvím, které na něj hledí dobrotivými očima, ve své velikosti, vznešenosti a ve své pokoře a v mlčení vyslovuje do Janova srdce slova, v nichž zároveň uděluje sám sebe: „Jsem.“²⁵³ Jako stál Mojžíš před ohnivým keřem na hoře Chorébu, který hořel, a přesto nebyl stravován,²⁵⁴ tak také svatý Jan od Kříže hořel tímž plamenem, který v Něm zažehla Nejsvětější Trojice. Nehleděl na tento Božský plamen z dálky, ale díky oběti Božího Syna mohl být v jeho srdci zažehnut tento plamen, v němž se pociťuje samotná *božská bytnost*, tzn. že se Bůh dává člověku zakoušet.

To, že duše v kontemplanaci *setrvává v nechápaní* (*quedar no entendiendo*), způsobuje Boží vlídnost, tedy „jemnost povahy, lidskost a mírnost, což všechno jsou charakteristiky osobní povahy, které mystik bezpochyby vztahuje na zdarma danou a oblažující přítomnost Ježíše Krista“²⁵⁵. V kontemplanaci se tak za vlitým láskyplným poznatkem skrývá osoba Ježíše Krista, který je jediným Slovem, které Bůh vyslovil a ve kterém sdělil člověku vše, a již nemá, co by říkal.²⁵⁶ „Upři oči jen na Něho,

²⁵¹ Řím 11,33.

²⁵² Srov. Žl 130,5.

²⁵³ Ex 3,14.

²⁵⁴ Srov. Ex 3,2.

²⁵⁵ GARCÍA, Salvador Ros. *Mystika a poezie* [online], [cit. 2013-03-29]. Dostupné z: <<http://ktf.cuni.cz/~kohut/st/ros.doc>>.

²⁵⁶ Srov. Žid 1,12.

protože v něm jsem ti řekl a zjevil všechno a v Něm najdeš ještě víc, než si žádáš a přeješ.“²⁵⁷

Při kontemplaci se tak člověku neodhaluje nic „nového“, co by ještě z Božích úst nezaznělo, ale Bůh v ní vyslovuje Svého Syna a přivádí k Němu člověka novým způsobem, takže jedinou přiměřenou lidskou odpovědí tváří v tvář tomuto Daru může být jen *setrvání v nechápání*. „Pak se duše, již prostá a čistá, přetvoří v prostou a čistou moudrost, kterou je Boží Syn“²⁵⁸, a sjednotí se s Ním v lásce.

²⁵⁷ JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel*, 2,22,5.

²⁵⁸ Tamtéž, 2,15,4.

Závěr

Ve své práci jsme se věnovali významné osobnosti dějin křesťanské spirituality, svatému Janu od Kříže. Tato nesmírně bohatá postava se ve svých spisech dotýkala mnoha témat, z nichž jsme se zaměřili především na téma teologálních ctností a mystické kontemplanace ve vzájemném vztahu.

V první kapitole jsme se věnovali *Ideálu sjednocení s Bohem v životě Jana od Kříže*. Svatý Jan od Kříže byl a zůstává člověkem radikálním, zejména v lásce k Bohu, a tomuto cíli, který pro něj spočívá ve *sjednocení s Bohem* láске, obětuje vše, i sebe sama, jako projev lásky k Bohu. Ke svému Cíli nekráčí opřen o své vlastní síly, ale jedná se o dialog lásky mezi trojjediným Bohem a člověkem.

Druhá kapitola pojednává o *Teologálních ctnostech – přiměřeném prostředku ke sjednocení*. Aby totiž k tomuto sjednocení s Bohem v lásce mohlo dojít, je třeba *očistění smyslů i ducha*. A jelikož k vrcholu hory Karmel se stoupá od očisťování nižší složky k vyšší, od smyslů k duchu, je třeba očistit rovněž vyšší mohutnosti duše: paměť, rozum a vůli, aby tak byl člověk na úrovni každé z nich sjednocen s Bohem v lásce. A právě zde přicházejí člověku na pomoc *teologální ctnosti*, které se ujímají hříchem poraněných mohutností, aby je vyvedly z jejich otroctví a přivedly je k dokonalosti. V paměti tak působí blahodárné očistění naděje, které se projevuje v jejím *vyprázdnění*, v rozumu působí víra, která jej *zatemňuje*, a ve vůli láska, která ji *obnažuje*. Na tomto očisťování se duše podílí *aktivně* spoluprací s Boží milostí.

Závěrečná kapitola se zabývá *Mystickou kontemplanací v procesu sjednocení*. Stává-li se člověk v určitém období svého duchovního rozvoje mystikem (tj. je-li uveden do *stavu* kontemplanace, která je významnou pomocí na cestě ke sjednocení s Bohem v lásce), je to provázeno známkami, napomáhajícími rozpoznání tohoto přechodu k mystickému životu. Jedna se o *ztrátu zalíbení* ve všem, co ji dosud těšilo, *zaměření duše k Bohu* a *ztrátu*

schopnosti meditovat. Mystická kontemplace, která se duši uděluje, je *láskyplný poznatek (notitia amorosa)*, jenž je podstatně stejně *vlitý* jako teologální ctnosti; duše jej ovšem přijímá *pasivně*.

Přínosem této práce pro mě bylo při srovnání popisů působení teologálních ctností a vlité kontemplace na vyšší, duchovní mohutnosti zjištění, že jejich účinky jsou podstatně totožné, takže je možné se domnívat, že *vlitá kontemplace je „mystickou formou“ či „modalitou“ prožívání teologálních ctností*. Nakolik je totiž vlitá kontemplace *mystický poznatek (notitia)*, je možné jej dát do souvislosti s vírou; nakolik je *láskyplná (amorosa)*, odpovídá *lásce*; a třebaže to ve svých spisech svatý Jan od Kříže nerozvíjí, můžeme vlitou kontemplaci rozšířit také o rozměr *elpidický*, protože v nás *živí naději do budoucna a uzdravuje minulost*.

Člověk tak setrvává před Bohem ve víře, naději a lásce, věrný tomuto Božímu daru, po celý svůj život, i v případě, že z Božích rukou přijímá dar vlité kontemplace – tohoto láskyplného poznatku, za nímž se skrývá tvář Božího Syna a v němž Bůh stále znovu láskyplně vyslovuje Jeho jméno a uděluje v ní člověku Jeho samého novým způsobem.

Toto konstatování by mohlo do budoucna pomoci překlenout tendence, s nimiž se někdy buďto příliš jednostranně staví proti sobě duchovní život a zkušenost mystiků a nemystiků, nebo se mezi nimi neoprávněně stírá jakýkoli rozdíl tím, že se všichni, unáhleně a nepodloženě, prohlásí za mystiky. Můžeme-li totiž považovat vlitou kontemplaci za mystickou formu prožívání teologálního života, nacházíme tak i společný základ duchovního života a zkušenosti pro všechny věřící křesťany (mystiky i nemystiky), který spočívá ve víře, naději a lásce, tak jejich odlišnou formu prožívání: přednostně aktivní (u nemystiků) a přednostně pasivní (u mystiků). Do jaké míry se tato aktivita-pasivita u obou typů křesťanského duchovního života projevuje a jakých může nabývat podob, je již otázkou dalšího vědeckého zkoumání a zpracování.

Bibliografie

Písmo svaté a církevní dokumenty

Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. Praha : Česká biblická společnost, 2007. 1387 s. ISBN 978-80-85810-56-1.

Katechismus katolické církve. Přel. Josef Koláček. Praha : Zvon, 1995. 793 s.

Primární literatura

JAN OD KŘÍŽE, sv. *Duchovní píseň.* Přel. Vojtěch Kohut. 1. vyd. v KN. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2000. 254 s. ISBN 80-7192-436-9.

JAN OD KŘÍŽE, sv. *Krátké spisy a korespondence.* Přel. Eduard Hodoušek. Úvody a poznámky Vojtěch od svaté Hedviky. 1. vyd. v KN. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1998. 183 s. ISBN 80-7192-183-1.

JAN OD KŘÍŽE, sv. *Temná noc.* Přel. Věra Anežka Michaela Kofroňová. 1. vyd. v KN. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995. 205 s. ISBN 80-7192-055-X.

JAN OD KŘÍŽE, sv. *Výstup na horu Karmel.* Přel. Terezie Brichtová. 1. vyd. v KN. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999. 334 s. ISBN 80-7192-420-2.

JAN OD KŘÍŽE, sv. *Živý plamen lásky : definitivní znění s textovými variantami první redakce v poznámkách*. Přel. Terezie Brichtová. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. 145 s. ISBN 80-7192-435-0.

Sekundární literatura

BORRIELLO, Luigi (ed.). *Slovník křesťanských mystiků*. Přel. Ctirad Václav Pospíšil. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2012. 767 s. ISBN 978-80-7195-198-8.

CUMMINS, Norbert. *Osvobození k radosti : úvod do nauky svatého Jana od Kříže*. Přel. Terezie Brichtová. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1994. ISBN 80-85527-42-1. 170 s.

DE FIORES, Stefano, a GOFFI, Tullo. *Slovník spirituality*. Přel. Jiří Sýkora, aj. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999. 1295 s. ISBN 80-7192-338-9.

DOBHAN, Ulrich, a KÖRNER, Reinhard. *Svätý Ján z Kríža : životopis*. 1. vyd. Bratislava : Lúč, 1995. 218 s. ISBN 80-7114-154-2.

JAN OD KŘÍŽE, sv. *Poezie sv. Jana od Kříže*. Přel. Gustav Franc. 3. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2003. 63 s. ISBN 80-7192-471-7.

KOHUT, Vojtěch. *Mystikové a církev. Teologické texty*, 2006, roč. 17, č. 2, s. 83–87. ISSN 0862-6944.

MATTHEW, Iain. *Zasažen Bohem : setkávání s Janem od Kříže*. Přel. Ivana Čihánková. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2005. 287 s. ISBN 80-7192-719-8.

PETRÁČKOVÁ, Věra, aj. *Akademický slovník cizích slov*. Praha : Academia, 2001. 834 s. ISBN 80-200-0607-9.

- RUIZ SALVADOR, Federico. *S. Giovanni della Croce : il Santo, gli scritti, il sistema*. Roma : Teresianum, 1973. 776 s.
- SICARI, Antonio Maria. *Svatí Karmelu*. Přel. Alena Režná a Romana Kestlerová. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2011. 331 s. ISBN 978-80-7195-446-0.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Ruská idea : jiný pohled na člověka*. 1. vyd. Velehrad : Refugium, 1996. 414 s. ISBN 80-86045-02-1.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Spiritualita křesťanského Východu : systematická příručka*. 1. vyd. (v nakladatelství Refugium). Řím, Velehrad, Olomouc : Křesťanská akademie, Centrum Aletti Velehrad-Roma, Refugium, 2002. 614 s. ISBN 80-86045-84-6.
- TEREZIE OD JEŽÍŠE, sv. *Kniha o zakládání*. Pracovní překlad V. Kohuta pro připravované vydání v Karmelitánském nakladatelství.
- TEREZIE OD JEŽÍŠE, sv. *Život*. Přel. Josef Koláček. Vimperk : Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. 410 s. ISBN 80-900138-3-X.
- Učitel víry : sv. Jan od Kříže : sborník ke 400. výročí smrti*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1991. ISBN 80-85527-01-4.
- Učitel víry III : Bůh svatého Jana od Kříže*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995. 135 s. ISBN 80-85527-73-1.
- Věřím ve vzkříšení těla a život věčný : VI. celostátní kongres katechetů, 25.–27. října 2007, Kroměříž*. 1. vyd. Praha : Tomáš Halama, 2007. 184 s. ISBN 978-80-87082-05-8.

Jiné zdroje

GARCÍA, Salvador Ros. *Mystika a poezie : základní charakteristiky mystické zkušenosti v básni Vstoupil jsem, kde jsem nevěděl sv. Jana od Kříže* [online], [cit. 2013-03-29]. Dostupné z: <<http://ktf.cuni.cz/~kohut/st/ros.doc>>.

KOHUT, Vojtěch. *Četba křesťanských mystiků I: sv. Jan od Kříže*. Nepublikované studijní materiály V. Kohuta zapůjčené a citované s jeho laskavým svolením.

PEROUTKA, David. *Nástin mystiky svatého Jana od Kříže* [online], [cit. 2013-01-21]. Dostupné z: <<http://www.klasterslany.cz/texty/82-nastin-mystiky-svateho-jana-od-kie>>.

Seznam zkratek

Zkratky knih *Písma svatého* jsou citovány podle liturgického překladu.

cit. citováno

č. číslo

fra frater, bratr

KKC *Katechismus katolické církve*

KN Karmelitánské nakladatelství

pozn. poznámka

přel. přeložil

roč. ročník

s. strana

srov. srovnej

sv. svatý

vyd. vydání

tj. to je

tzn. to znamená

tzv. takzvaný